

Paulina Sobiesiak-Penszko

KOBIETY. WIEŚ. KLIMAT I ŚRODOWISKO W MOZAICE POSTAW, POGLĄDÓW I DZIAŁAŃ

Paulina Sobiesiak-Penszko

KOBIETY. WIEŚ.
KLIMAT I ŚRODOWISKO
W MOZAICE POSTAW,
POGLĄDÓW I DZIAŁAŃ

INSTYTUT SPRAW PUBLICZNYCH

Program Zrównoważonego Rozwoju i Polityki Klimatycznej

Niniejsza publikacja powstała w ramach projektu: „Mieszkanki wsi a zrównoważony rozwój obszarów wiejskich. Postawy, wiedza i zaangażowanie” realizowanego we współpracy z Fundacją im. Heinricha Bölla w Warszawie

Koordynatorka projektu: Aleksandra Kobylińska/Katarzyna Renaud

Kierowniczka badania: dr Paulina Sobiesiak-Penszko

Współpraca: Anna Jakubowska, Fundacja im. Heinricha Bölla

Redakcja językowa: Marcin Grabski, mesem.pl

Projekt okładki i grafika: Anastazja Drabot

Skład: Tomasz Grochowski

CC-BY-NC-ND - Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 4.0. Instytut Spraw Publicznych, Fundacja im. Heinricha Bölla, Warszawa 2021

Wydawca:

Fundacja Instytut Spraw Publicznych

ul. Szpitalna 5/22, 00-031 Warszawa

tel. (48-22) 556 42 61; isp@isp.org.pl; www.isp.org.pl

Spis treści

Wstęp	5
Główne wyniki badania	7
Metodologia i realizacja badania	9
Pytania badawcze	9
Próba i zastosowana technika badawcza	10
Charakterystyka społeczno-demograficzna badanych kobiet	10
Mieszkanki wsi o zmianie klimatu, stanie środowiska i związanych z nimi wyzwaniach	17
Świadome czy sceptyczne?	17
Jest dobrze, ale jednak źle...	22
Czy rolnictwo szkodzi środowisku?	24
Ocena polityk i rozwiązań dotyczących ochrony środowiska i klimatu	27
Za ograniczeniem marnotrawstwa żywności.	
Przeciwko dekarbonizacji	28
Kto popiera polityki prośrodowiskowe i klimatyczne?	29
Zaangażowanie mieszanek wsi w działania na rzecz ochrony środowiska lub klimatu	39
Czy w rolnictwie dokonuje się zielona transformacja?	
Stosowanie praktyk przyjaznych klimatowi i środowisku w gospodarstwach rolnych	40
Jak mieszkanki wsi dbają o klimat i środowisko?	42
Rzadko, dorywczo, akcyjnie. O społecznym zaangażowaniu mieszanek wsi na rzecz klimatu i środowiska	46
Brak czasu, możliwości, potrzeby. Bariery związane z angażowaniem się mieszanek wsi w ochronę środowiska i klimatu	48
Konsumenci, fundusze, malejąca liczba małych gospodarstw. Uwarunkowania ochrony klimatu i środowiska na obszarach wiejskich w perspektywie kobiet	55
Podsumowanie	59

W prezentowanym raporcie omówiono wyniki badania postaw, wiedzy i zaangażowania mieszkanki gmin wiejskich w ochronę środowiska i klimatu, podsumowując rezultaty działań badawczych zaprojektowanych i zrealizowanych przez Instytut Spraw Publicznych wspólnie z Fundacją im. Heinricha Bölla w okresie od czerwca do listopada 2021 roku. Ich głównym celem było rozpoznanie potencjału włączenia kobiet w transformację wsi i rolnictwa w kierunku zrównoważonym i niskoemisyjnym, a w dalszej kolejności – zaproponowanie rozwiązań pozwalających włączyć kobiety w transformację do neutralności klimatycznej.

Bilans ostatnich dekad rozwoju wsi i rolnictwa jest niejednoznaczny. Z jednej strony, między innymi dzięki transferom ze wspólnej polityki rolnej, wzrosły dochody rolnictwa, otworzył się dostęp do rynków państw członkowskich Unii Europejskiej. Polska wieś unowocześniła się i zmodernizowała. Jednocześnie pojawiło się wiele nowych wyzwań, wśród których można wymienić między innymi niestabilność produkcji rolnej, postępującą dezagregację i depopulację wsi, zmniejszającą się liczbę gospodarstw (zwłaszcza mniejszych), malejący udział dochodów z działalności rolniczej, niekorzystne zmiany w przeznaczeniu i użytkowaniu gruntów, rosnące uprzemysłowienie produkcji rolnej oraz wysokie koszty środowiskowe i klimatycznej intensyfikacji produkcji. Wzrasta także zróżnicowanie przestrzenne rozwoju obszarów wiejskich. Narastają nierówności społeczne w rozwoju regionalnym i w relacjach miasto – wieś. Postępuje marginalizacja obszarów o niskim poziomie dochodów na osobę, peryferyjnych, słabo skomunikowanych, o niskim poziomie rozwoju infrastrukturalnego lub społecznego¹. Jednocześnie rolnictwo jako jeden z pierwszych sektorów gospodarki zaczęło odczuwać negatywne konsekwencje zmiany klimatu. Jak wskazują zarówno europejskie polityki publiczne (na przykład Strategia „Od pola do stołu”², wspólna polityka rolna³), jak i krajowe dokumenty strategiczne (na przykład projekt Planu strategicznego dla wspólnej polityki rolnej⁴, Strategia zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa), nowy model rozwoju wsi, który ma odpowiadać na powyższe wyzwania, w tym także związane z globalnym ociepleniem i kryzysem bioróżnorod-

¹ *Strategia zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa 2030*, <https://bit.ly/3rpsEPr> [dostęp: 4.11.2021].

² <https://bit.ly/3I6aUyF> [dostęp: 4.11.2021]

³ <https://bit.ly/3o84YNw> [dostęp: 4.11.2021]

⁴ <https://bit.ly/3Ijsqya> [dostęp: 4.11.2021]

ności, powinien mieć charakter zrównoważony. Jego celem powinno być dążenie do poprawy jakości życia obecnych i przyszłych pokoleń zamieszkujących wieś przy jednoczesnym uwzględnieniu istniejących zasobów środowiskowych. Szczególnie odnosi się to do rolnictwa, które z jednej strony wpływa na klimat, bioróżnorodność, jakość wód, gleby, a z drugiej strony jego potencjał produkcyjny i efektywność zależne są od przyrody. Podtrzymanie i rozwijanie zasobów przyrodniczych przekłada się również na całłościowy potencjał rozwoju obszarów wiejskich, w tym rozwój pozarolniczych miejsc pracy, przedsiębiorczości i innowacji (na przykład biogospodarka, gospodarka obiegu zamkniętego, zielona gospodarka, energetyka rozproszona oparta na odnawialnych źródłach energii), sektora turystyki i rekreacji oraz tworzenie warunków wzrostu mobilności zawodowej mieszkańców i mieszkańek wsi.

Ideą omawianego projektu było rozpoznanie świadomości i postaw kobiet zamieszkających w gminach wiejskich w kwestiach związanych z ochroną środowiska, klimatem i ekologią. Interesowały nas zarówno postawy, wiedza i ocena istniejących rozwiązań na rzecz ochrony środowiska i klimatu zawartych we wspólnej polityce rolnej (obowiązującej i przyszłej), jak i stanowisko wobec innych zagadnień związanych z ochroną środowiska i klimatu, takich jak gospodarka odpadami, ograniczanie konsumpcji czy odnawialne źródła energii. Chciałyśmy się także przyjrzeć aktywnościom i działaniom mieszkańek wsi w obszarze ekologii, klimatu i środowiska oraz uwarunkowaniom ich zaangażowania w tych sferach.

Wybór grupy docelowej projektu nie jest przypadkowy. Kobiety, jak pokazują międzynarodowe badania, przejawiają wyższy poziom wrażliwości i świadomości w kwestiach ekologicznych, dzięki czemu mogą się stawać motorem zmian w swoich środowiskach. Przykłady krajów na całym świecie pokazują, że włączanie perspektywy kobiet w projektowanie polityk publicznych przekłada się na bardziej zrównoważone rozwiązania z punktu widzenia klimatu i środowiska. Dlatego tak istotne wydawało się nam rozpoznanie tego, jaką rolę z punktu widzenia działań na rzecz ochrony środowiska i klimatu odgrywają i potencjalnie mogą odgrywać mieszkanki wsi, a także jakie bariery stoją na przeszkodzie ich aktywnemu włączeniu w transformację rolnictwa w kierunku zrównoważonym.

Główne wyniki badania

- ▶ Zagadnienie zmiany klimatu coraz mocniej przenika do świadomości społecznej, w tym także mieszkanek wsi. Są one w większym stopniu niż ogół Polaków przekonane o wadze tego kryzysu. Wiedza badanych na ten temat wydaje się jednak powierzchowna, na co wskazuje między innymi brak świadomości części kobiet dotyczącej przyczyn zachodzących zmian, w tym poszukiwanie ich w procesach naturalnych, niezależnych od działalności człowieka. Na postrzeganie przyczyn i opinie o zmianie klimatu wpływają różne czynniki, w tym wiek, wykształcenie i wykonywana praca. Najczęściej sceptycznymi klimatycznymi są rolniczki, kobiety w wieku powyżej pięćdziesięciu pięciu lat oraz osoby nieaktywne zarobkowo.
- ▶ Większość mieszkanek wsi nie czuje się zaniepokojona ogólnym stanem środowiska naturalnego w swoim otoczeniu, ale martwią je różne konkretne problemy ekologiczne, w tym w największym stopniu zaśmiecenie środowiska, ekstremalne zjawiska pogodowe i zmniejszająca się liczba pszczoł oraz innych zapylaczy.
- ▶ Większość kobiet nie wydaje się przekonana o negatywnym wpływie obecnego modelu rolnictwa na środowisko – tylko 15% uważa, że ten wpływ jest duży lub bardzo duży. Częściej problem ten dostrzegają kobiety po trzydziestym piątym roku życia niż kobiety młodsze, co może wynikać z ich większego doświadczenia i obserwacji zmian, jakie zachodziły w rolnictwie przez ostatnie dekady, w tym po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej.
- ▶ Poparcie dla zmian przyjaznych dla środowiska i klimatu w największym stopniu determinuje wykształcenie i sytuacja ekonomiczna kobiet. Osoby z niższym wykształceniem i najniższymi dochodami są zarazem najbardziej niechętnie wprowadzaniu prośrodowiskowych i proklimatycznych zmian.
- ▶ Najbardziej akceptowanymi przez mieszkanki wsi kierunkami zmian na rzecz ochrony środowiska i klimatu są zmiana diety, ograniczanie spożycia mięsa oraz dekarbonizacja gospodarki. Szczególnie sceptyczne pod tym względem są rolniczki oraz osoby nieaktywne zarobkowo i pozostające na utrzymaniu członków rodziny. Rzadziej zwolenniczkami zmian są także kobiety popierające partie prawicowo-konserwatywne.
- ▶ Z deklaracji badanych wynika, że gospodarstwa rolne stosują różne rozwiązania sprzyjające ochronie środowiska i klimatu w rolnictwie,

jak dywersyfikacja upraw, utrzymywanie trwałych użytków zielonych, ograniczanie zużycia pestycydów i środków ochrony roślin, przy czym najczęściej stosowane są te, które są obligatoryjne w ramach obowiązkowego komponentu systemu płatności bezpośrednich wspólnej polityki rolnej. Rzadziej spotykane są te praktyki, które wiążą się z dobrostanem zwierząt, ochroną gleb i rolnictwem ekologicznym.

- ▶ Spośród różnych dostępnych możliwości podejmowania indywidualnych działań na rzecz ochrony klimatu i środowiska mieszkanki wsi, podobnie jak ogół Polaków, najczęściej deklarują segregowanie odpadów i ograniczanie używania produktów jednorazowego użytku. Częściej niż ogół populacji wskazują zaś zmianę nawyków konsumpcyjnych związanych z kupowaniem dóbr oraz ograniczanie jedzenia mięsa. Około 30% zadeklarowało również korzystanie z odnawialnych źródeł energii, a 18% wskazało na prowadzenie firmy lub gospodarstwa ukierunkowanego na ekologię lub ochronę klimatu.
- ▶ Zaledwie 7% mieszkanek wsi deklaruje społeczną aktywność na rzecz środowiska lub klimatu. Najczęściej wiąże się ona z udziałem w dorywczych, lokalnych akcjach dotyczących środowiska/ekologii (na przykład sprzątanie okolicy).
- ▶ Aktywność społeczna kobiet na rzecz klimatu i środowiska uwarunkowana jest wieloma czynnikami. Z jednej strony brakuje lokalnych inicjatyw, w których kobiety mogłyby brać udział, czasu, by móc się w nie zaangażować, wiedzy, jak to robić, a także funduszy czy transportu. Kobiety zwracają również uwagę na problem dyskryminacji kobiet – zarówno w lokalnej przestrzeni publicznej, jak i w obrębie swoich rodzin. Część kobiet jest ponadto przekonana o braku swojego wpływu na stan środowiska i klimatu. Około 40% mieszkanek nie widzi potrzeby, by włączać się w takie działania, ale 55% byłoby gotowych włączyć się w jakieś inicjatywy, gdyby tylko pojawiły się one w ich okolicy.
- ▶ Kobiety dostrzegają związek między ochroną środowiska i klimatu a ogólną sytuacją i problemami wsi. Za szczególnie istotne uznają w związku z tym postawy konsumentów kierujących się w swoich decyzjach zakupowych głównie ceną i wyglądem produktów, dostępność funduszy na wprowadzanie rozwiązań przyjaznych dla środowiska, zmiany zachodzące w rolnictwie, które skutkują między innymi zmniejszeniem się liczby małych gospodarstw i słabą pozycją rolników na rynku.

Metodologia i realizacja badania

Pytania badawcze

Podczas realizacji projektu przyjęto następujące pytania badawcze:

- ▶ Jak są postrzegane przez kobiety kwestie związane ze zmianą klimatu i wyzwań z tym związanych (także w obszarze rolnictwa)?
- ▶ Jakie są postawy kobiet wobec środowiska przyrodniczego, w tym opinie na temat wpływu działalności rolniczej na środowisko?
- ▶ Jak kobiety oceniają dotychczasowe rozwiązania i interwencje dotyczące ochrony środowiska (woda, gleba, powietrze, bioróżnorodność) i klimatu, wynikające ze wspólnej polityki rolnej, oraz praktyki osób mieszkających na wsi związane z dbałością o klimat i środowisko? Jak oceniane są nowe rozwiązania na rzecz ochrony środowiska, bioróżnorodności i klimatu w ramach przyszłej wspólnej polityki rolnej (2023–2027)?
- ▶ Jaki jest obraz i jaka jest skala aktywności społecznej, politycznej i zawodowej kobiet wiejskich w obszarze ochrony środowiska i klimatu? Co sprzyja ich zaangażowaniu na rzecz środowiska, ekologii i klimatu? Na jakie bariery napotykają w podejmowanych działaniach? Co, ich zdaniem, stanowi przeszkodę w ochronie klimatu i środowiska na obszarach wiejskich?
- ▶ Jaki związek ma sytuacja społeczna i ekonomiczna mieszkanek obszarów wiejskich z ich postawami wobec środowiska i klimatu?

Powyższe pytania badawcze stanowiły podstawę konstrukcji kwestionariusza ankiety. Zawierała ona trzy główne bloki pytań. Pierwszy z nich dotyczył opinii kobiet na temat zmiany klimatu, stanu środowiska naturalnego i związanych z nimi wyzwań. W bloku tym pytano również kobiety prowadzące własne gospodarstwo rolne lub pracujące we własnym gospodarstwie rolnym o stosowanie w nim praktyk prośrodowiskowych. Drugi blok pytań odnosił się do oceny przez respondentki konkretnych polityk i rozwiązań związanych z ochroną klimatu i środowiska. W trzecim bloku pytano o różne sposoby angażowania się kobiet w działania na rzecz klimatu i środowiska. Interesowały nas zarówno praktyki podejmowane indywidualnie, jak i działania społeczne. W ankiecie podjęto także temat barier w angażowaniu się przez mieszkanki gmin wiejskich w ochronę klimatu

i środowiska oraz ogólnie kwestię barier utrudniających dbałość o przyrodę i klimat na obszarach wiejskich.

Próba i zastosowana technika badawcza

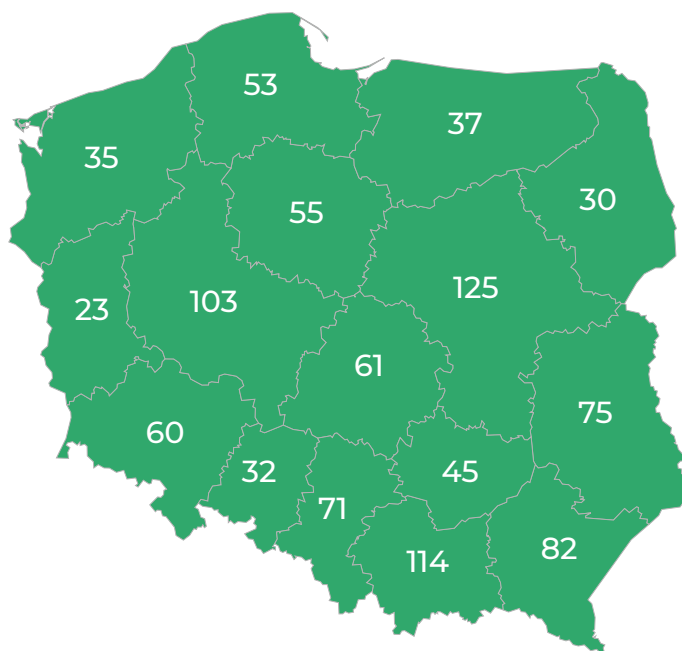
Badanie wśród mieszkanek wsi zrealizowano z wykorzystaniem techniki CATI (*computer-assisted telephone interviewing*), czyli wspomaganego komputerowo wywiadu telefonicznego. Polega ona na wykorzystaniu kwestionariusza ankiety podczas rozmowy telefonicznej z respondentem. Przebieg badania wspomagany jest przez system komputerowy. Ankieter odczytuje respondentowi pytania z przygotowanej wcześniej ankiety i na bieżąco wprowadza odpowiedzi do systemu. Technika ta ma wiele zalet. Umożliwia bieżącą kontrolę nad realizacją ankiety, między innymi w zakresie logicznej spójności wprowadzanych odpowiedzi. Pozwala także na losowe rotowanie odpowiedzi kwestionariuszowych przedstawianych respondentom. W okresie pandemii niewątpliwym atutem tej techniki jest także zapewnienie bezpieczeństwa zarówno badanym, jak i ankieterom.

Badaniem objęto grupę 1 tysiąca dorosłych kobiet. Realizacja opierała się na próbie reprezentatywnej dla pełnoletnich kobiet mieszkających w gminach wiejskich (zgodnie z podziałem jednostek terytorialnych Systemu Kodowania Jednostek Terytorialnych i Statystycznych Głównego Urzędu Statystycznego), warstwowanej wiekiem i województwem. W analizie zastosowano wagi poststratyfikacyjne, wyrównujące proporcje w poszczególnych kategoriach wiekowych i województwach zgodnie z danymi Głównego Urzędu Statystycznego.

Sondaż został zrealizowany przez firmę 4P Research Mix Sp. z o.o. w sierpniu i we wrześniu 2021 roku.

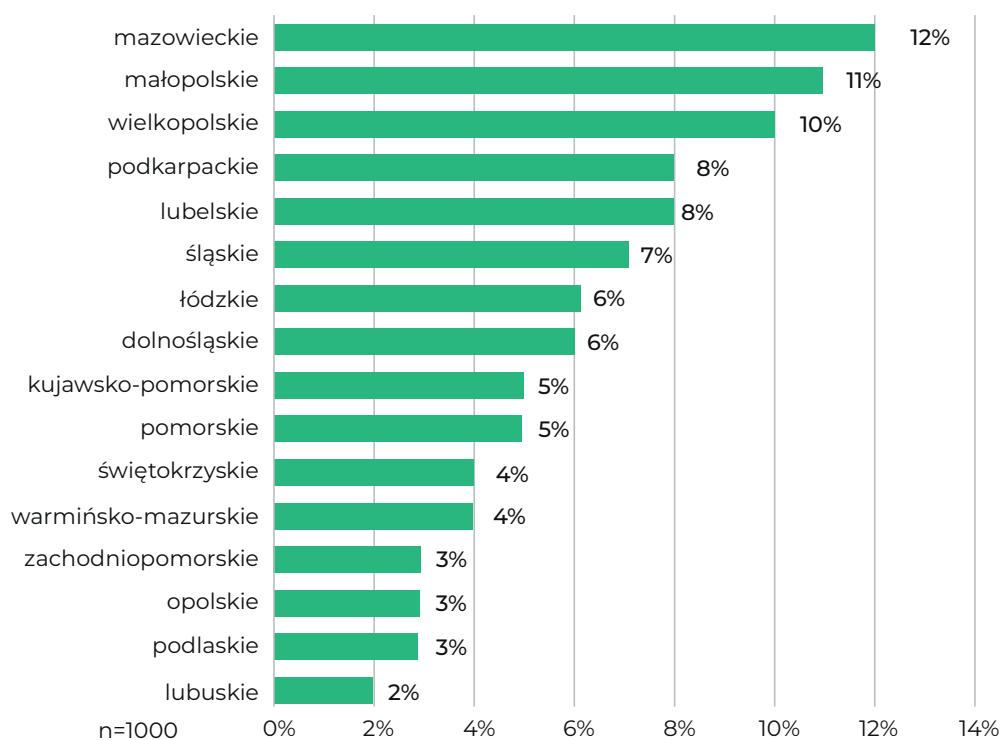
Charakterystyka społeczno-demograficzna badanych kobiet

Najliczniejsza grupa badanych pochodziła z województw mazowieckiego, małopolskiego i wielkopolskiego, najmniej liczną grupę stanowiły kobiety z województw zachodniopomorskiego, opolskiego, podlaskiego i lubuskiego (por. mapa 1). Grupa była zróżnicowana pod względem wieku. Najwięcej (22%) kobiet stanowiły osoby w wieku emerytalnym, powyżej sześćdziesiątego piątego roku życia. Najmniej było respondentek najmłodszych, między osiemnastym a dwudziestym czwartym rokiem życia. Stanowiły one 10% próby (wykres 1).

Mapa 1.
Miejsce
zamieszkania
badanych

Źródło: badanie mieszkanek wsi, Instytut Spraw Publicznych, Fundacja im. Heinricha Bölla, 2021 rok.

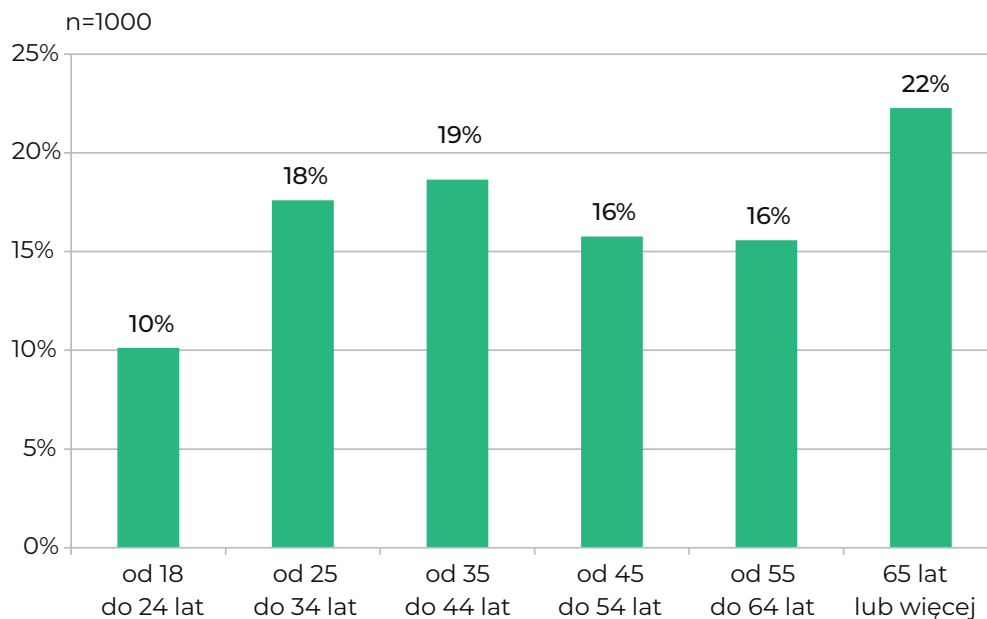
Wykres 1.
Miejsce
zamieszkania
badanych

Źródło: badanie mieszkanek wsi, Instytut Spraw Publicznych, Fundacja im. Heinricha Bölla, 2021 rok.

Wśród badanych kobiet przeważały osoby z wykształceniem średnim (47%), mniej było kobiet z wykształceniem wyższym (30%), wykształcenie zasadnicze zawodowe miało 17% respondentek, a podstawowe lub gimnazjalne – 6% (wykres 3).

Wykres 2.
Wiek badanych

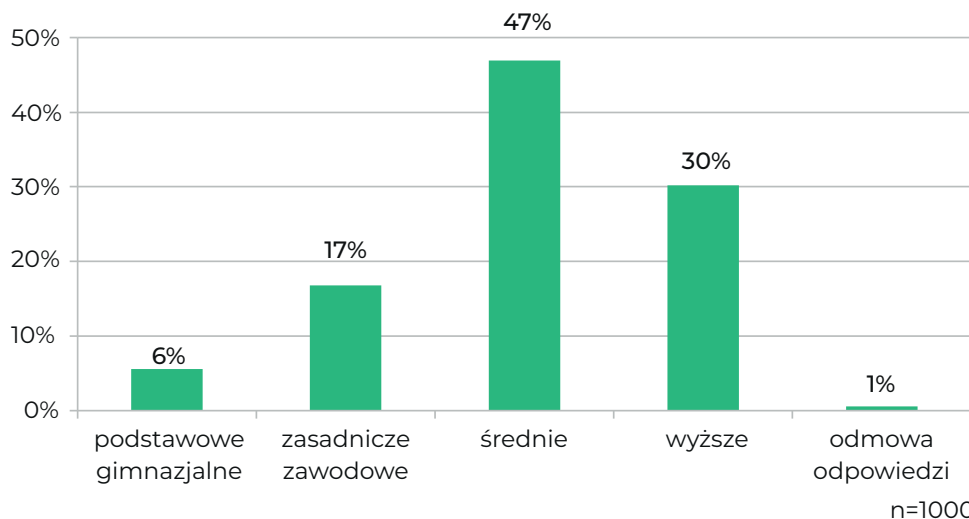
Źródło: badanie mieszkanek wsi, Instytut Spraw Publicznych, Fundacja im. Heinricha Bölla, 2021 rok.

W badanej próbie mieszkanek gmin wiejskich 27% stanowiły kobiety prowadzące własne gospodarstwo rolne lub pracujące we własnym gospodarstwie rolnym. W większości były to gospodarstwa do 10 hektarów – w gospodarstwach takiej wielkości pracowało lub prowadziło je 70% rolniczek. Kobiet z największych gospodarstw rolnych – powyżej 50 hektarów – było tylko siedem, co stanowiło 3% wszystkich rolniczek w próbie. Ponad połowa gospodarstw (57%) respondentek zajmowała się przede wszystkim produkcją roślinną, a 9% hodowlą zwierząt. Około jednej trzeciej łączyło prowadzenie obu tych rodzajów działalności (wykresy 4–6).

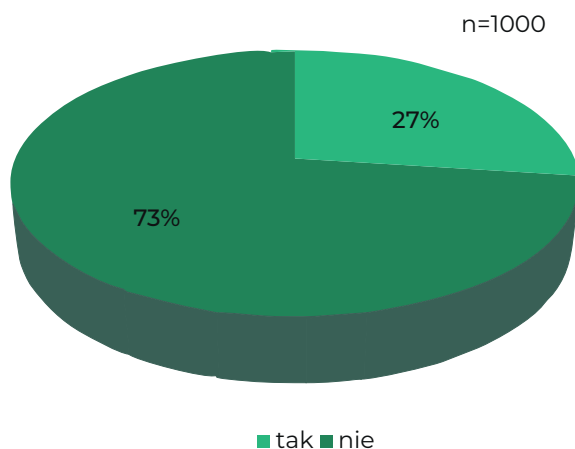
Wykres 3.
Wykształcenie respondentek

Źródło: badanie mieszkanek wsi, Instytut Spraw Publicznych, Fundacja im. Heinricha Bölla, 2021 rok.

Jak pokazuje sondaż, praca we własnym gospodarstwie rolnym jest głównym źródłem utrzymania jedynie dla 12% kobiet. Najwięcej z nich – 34% – pracuje w charakterze pracowniczek najemnych. Najmniej – 4% – prowadzi własną działalność gospodarczą. Łącznie tylko blisko połowa

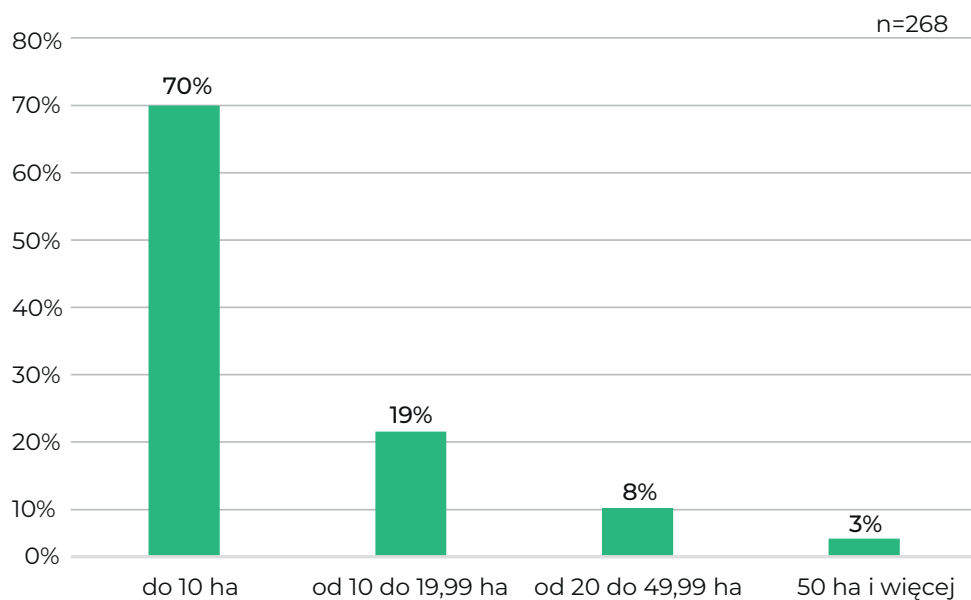
badanych utrzymuje się z różnych form aktywności zawodowej. Dla 35% kobiet głównym źródłem utrzymania są świadczenia emerytalne, rentowe lub różne rodzaje świadczeń z pomocy społecznej. Co dziesiąta kobieta pozostaje na utrzymaniu innego członka rodziny.

Wykres 4.
Prowadzenie własnego gospodarstwa rolnego lub praca we własnym gospodarstwie rolnym

Źródło: badanie mieszkanek wsi, Instytut Spraw Publicznych, Fundacja im. Heinricha Bölla, 2021 rok.

W blisko połowie gospodarstw domowych badanych kobiet miesięczny dochód na rękę na jedną osobę wynosi od 1000 do 1999 złotych. Jedna czwarta badanych kobiet wskazała, że jest to kwota niższa niż 1000 złotych, 27% zadeklarowała, że osiągane miesięczne dochody na jedną osobę są nie mniejsze niż 2000 złotych netto.

Wykres 5.
Wielkość gospodarstw (w ha)

Źródło: badanie mieszkanek wsi, Instytut Spraw Publicznych, Fundacja im. Heinricha Bölla, 2021 rok.

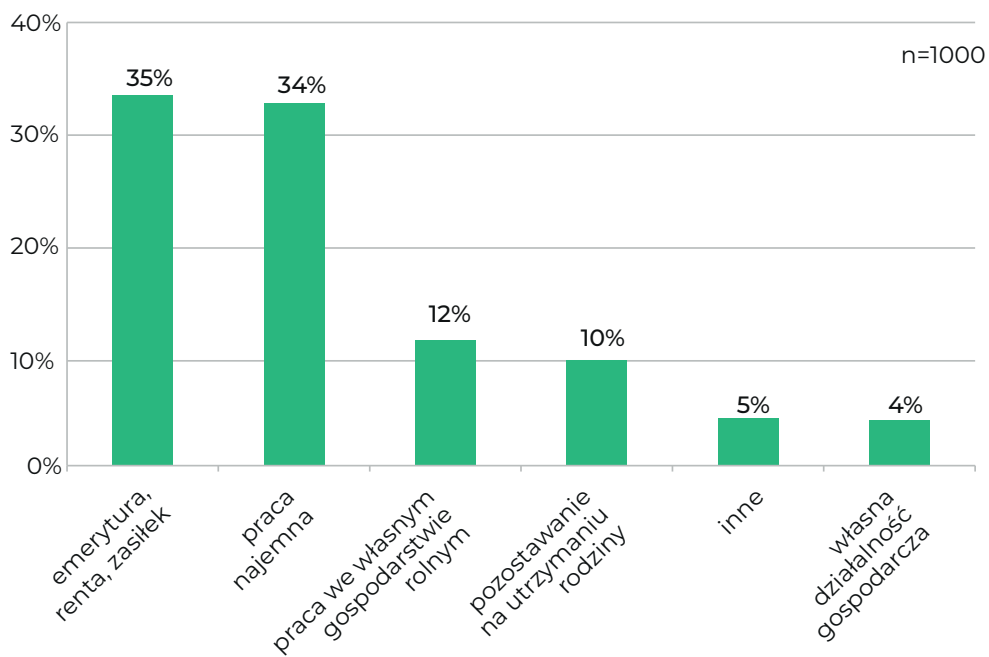
Wykres 6.
Główny typ
działalności
gospodarstw
rolnych

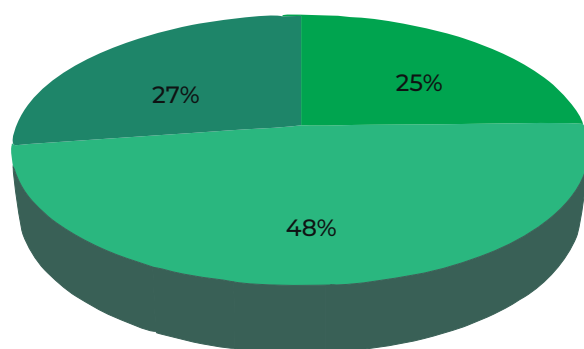
Źródło: badanie
mieszkanek wsi,
Instytut Spraw
Publicznych,
Fundacja im.
Heinricha Bölla,
2021 rok.

Wykres 7.
Główne źródło
utrzymania
mieszkanek wsi

Źródło: badanie
mieszkanek wsi,
Instytut Spraw
Publicznych,
Fundacja im.
Heinricha Bölla,
2021 rok.

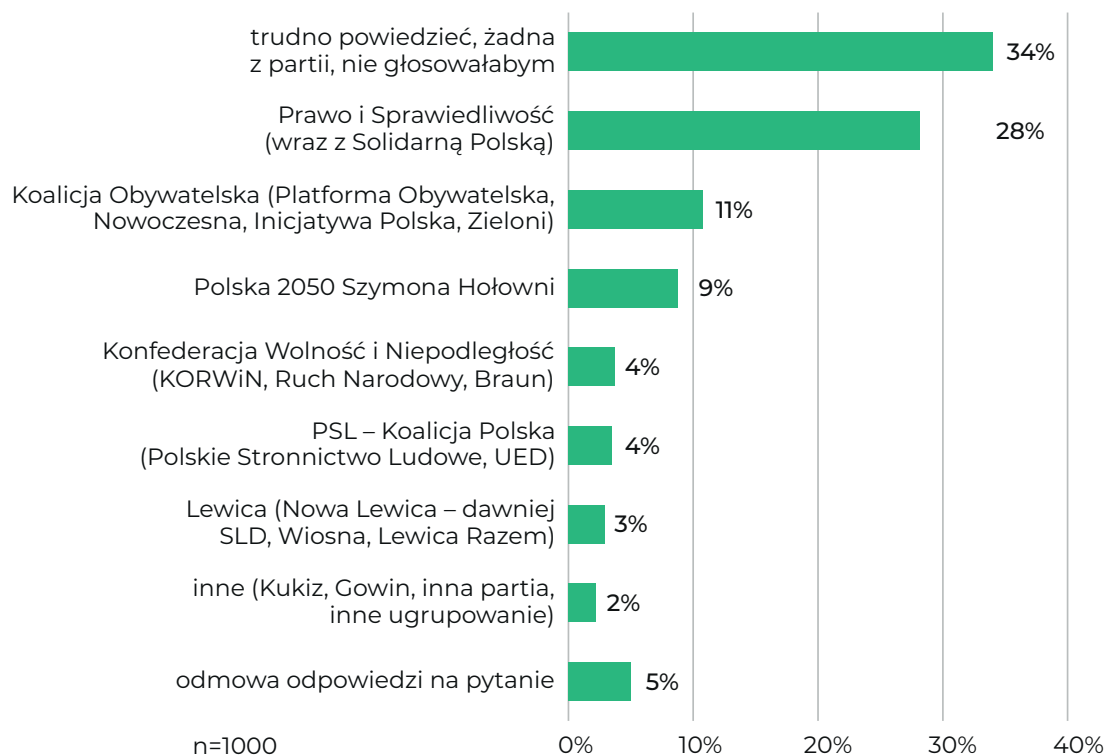
■ do 999 złotych
 ■ od 1000 do 1999 złotych
 ■ 2000 złotych lub więcej

n=1000

Wykres 8.
Miesięczne dochody netto na jedną osobę w gospodarstwach domowych mieszkanek gmin wiejskich

Źródło: badanie mieszkanek wsi, Instytut Spraw Publicznych, Fundacja im. Heinricha Bölla, 2021 rok.

W kwestionariuszu pytano także o preferencje polityczne kobiet, zakładając, że mogą one przekładać się zarówno na opinie, jak i na praktyki związane z ochroną środowiska i klimatu. Z danych zawartych na wykresie 9 wynika, że w sytuacji, gdyby wybory do sejmu i senatu odbyły się w najbliższym czasie, około 35% kobiet nie wiedziałoby, na jaką partię zagłosować, lub w ogóle nie wzięłoby w nich udziału. Spośród wskazanych w pytaniu partii politycznych lub ugrupowań największym poparciem kobiet cieszyło się Prawo i Sprawiedliwość wraz z Solidarną Polską, na które zagłosowałoby 28% badanych. Koalicja Obywatelska i Polska 2050 Szymona Hołowni otrzymałyby głos odpowiednio co dziewiątej i co jedenastej badanej. Na Polskie Stronnictwo Ludowe oraz Konfederację Wolność i Niepodległość oddałoby głos po 4% kobiet, a na Lewicę – 3%.

Wykres 9.
Poparcie dla
poszczególnych
partii i ugrupowań
politycznych

Źródło: badanie
mieszkanek wsi,
Instytut Spraw
Publicznych,
Fundacja im.
Heinricha Bölla,
2021 rok.

Mieszkanki wsi o zmianie klimatu, stanie środowiska i związanych z nimi wyzwaniach

Świadome czy sceptyczne?

Coraz bardziej wzrasta ogólna społeczna świadomość zmian klimatu i możliwych katastrofalnych konsekwencji tych zmian. Badania CBOS z czerwca 2021 roku pokazują, że 77% Polek i Polaków uważa je za zagrożenie, w tym ponad jedna czwarta za jedno z największych zagrożeń dla naszej cywilizacji. Jedynie około 3% Polek i Polaków uważa, że zmiany klimatu nie stanowią zagrożenia, a 1% – że takie zjawisko w ogóle nie istnieje⁵. Jednocześnie, jak pokazuje badanie CBOS, postrzeganie zmiany klimatu wiąże się z wielkością miejscowości zamieszkania badanych. W największym stopniu znaczenie tego problemu dostrzegają osoby mieszkające w największych miastach, szczególnie pięćsettysięcznych i większych. Ponad 90% ich populacji uważa zmianę klimatu za zagrożenie, a prawie połowa – za jedno z największych zagrożeń cywilizacyjnych. Rzadziej kwestia klimatu niepokoi osoby mieszkające na wsi. Zagrożenia z tym związane dostrzega 71% ogółu mieszanek i mieszkańców terenów wiejskich, przy czym za niebezpieczne uznaje je 59% rolniczek i rolników, 23% uważa, że nie stanowią one istotnego zagrożenia, a 13% – że nie są one zjawiskiem niebezpiecznym⁶. W związku z tym w realizowanym badaniu interesujące dla nas było to, jak do problematyki zmiany klimatu odnoszą się mieszkanki wsi. W ankiecie pytano więc kobiety wiejskie, w jakim stopniu zgadzają się z różnymi stwierdzeniami dotyczącymi, po pierwsze, znaczenia zmiany klimatu, a po drugie – źródeł zachodzących zmian.

Jak wynika z danych zawartych na wykresie 10, ponad trzy czwarte kobiet potwierdza wagę problemu związanego z kryzysem klimatycznym i postrzega te procesy jako jedno z głównych zagrożeń dla współczesnego świata – 77% mieszanek wsi zdecydowanie zgadza się z tą opinią. W tym

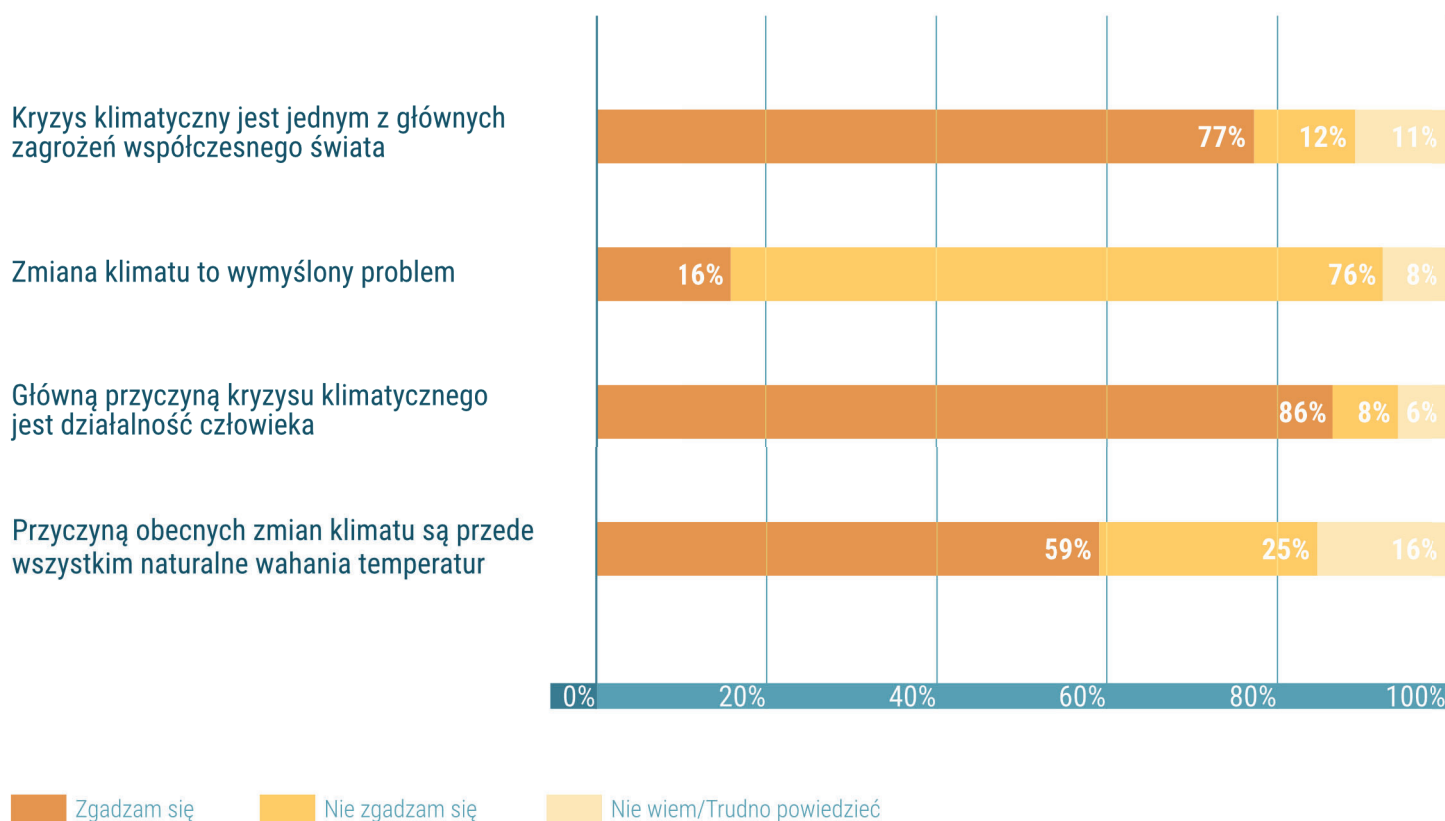
⁵ *Transformacja energetyczna – oczekiwania i postulaty*. Komunikat z badań nr 70/2021, Centrum Badania Opinii Społecznych, Warszawa 2021.

⁶ *Ibidem*.

OPINIE NA TEMAT ZMIANY KLIMATU I ŹRÓDEŁ ZACHODZĄCYCH ZMIAN

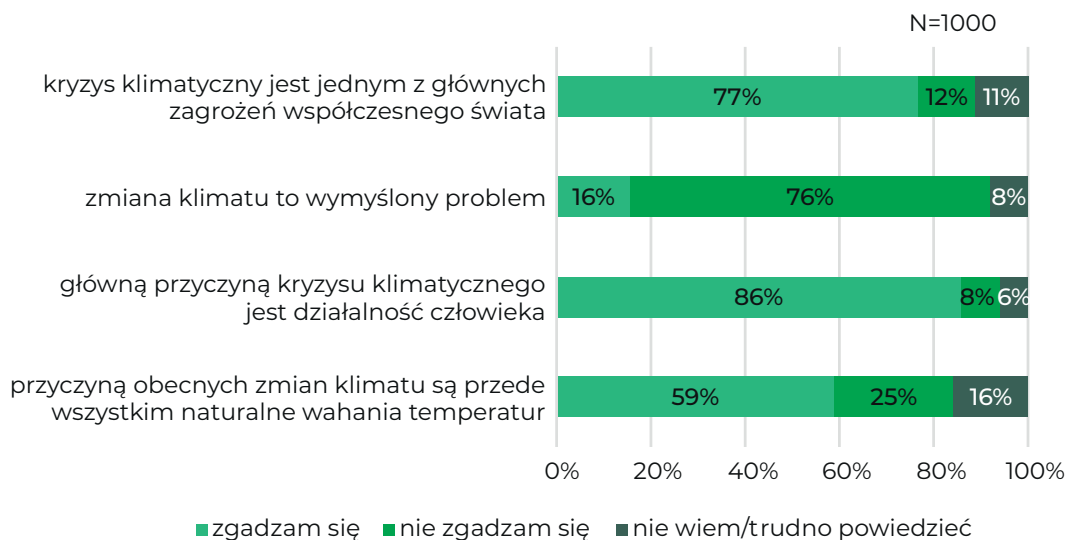
W jakim stopniu zgadza się Pani z poniższymi stwierdzeniami?

względnie mieszkanki wsi są więc nie tylko bardziej przekonane o znaczeniu kryzysu klimatycznego niż ogół mieszkańców wsi, ale także bardziej niż ogół Polek i Polaków (przypomnijmy, że jedna czwarta Polaków uznaje kryzys klimatyczny za jedno z największych zagrożeń współczesności). Z kolei 16% mieszanek wsi wskazało, że zmiana klimatu to wymyślony problem, co jest zbliżone do wyników badań w populacji (18,3% Polek i Polaków uważa podobnie⁷).

Większość (77%) mieszanek wsi uważa, że kryzys klimatyczny jest jednym z głównych zagrożeń współczesnego świata

Warto także podkreślić, że aż 86% kobiet prawidłowo wskazało główną przyczynę zachodzących zmian, jaką jest działalność człowieka, co pokazuje, że przekaz ten przebił się już wyraźnie do społecznej świadomości. Z drugiej jednak strony prawie trzy piąte badanych zgadza się z odwrotnym stwierdzeniem, że przyczyną obecnych zmian są przede wszystkim naturalne wahania temperatur. Jest to prawie o dwadzieścia punktów procentowych więcej niż ogółem w populacji⁸, co uwypukla potrzebę dalszego ugruntowywania i pogłębiania wiedzy na ten temat wśród różnych grup społecznych, by lepiej rozumiały zachodzące procesy. Znaczenie

Wykres 10.
Opinie mieszanek wsi na temat przyczyn zmiany klimatu i wagi tego problemu

Dla uproszczenia na wykresie pokazano połączone kategorie odpowiedzi „zdecydowanie się (nie) zgadzam” i „raczej się (nie) zgadzam”.

Źródło: badanie mieszanek wsi, Instytut Spraw Publicznych, Fundacja im. Heinricha Bölla, 2021 rok.

⁷ Por. między innymi badania European Climate Foundation z 2020 roku [za: Z. Bieńkowska, P. Drygas, P. Sadura, *Nie nasza wina, nie nasz problem. Katastrofa klimatyczna w oczach Polek i Polaków podczas pandemii*, Fundacja im. Heinricha Bölla, Krytyka Polityczna Instytut Studiów Zaawansowanych, Warszawa 2021, s. 62].

⁸ *Ibidem*, s. 62–63.

wiedzy dla postrzegania zmiany klimatu pokazują również wyniki opinii mieszkanek wsi na temat przyczyn zmiany klimatu w zależności od ich poziomu wykształcenia. Kobiety z wyższym wykształceniem są bardziej niż inne skłonne postrzegać zmianę klimatu za jedno z największych wyzwań. Rządziej również uważają, że jest to wymyślony problem (wynik testu chi-kwadrat istotny statystycznie przy poziomie istotności $p = 0,05$).

Tabela 1-2. Opinie mieszkanek wsi na temat zmiany klimatu a wykształcenie respondentek

Wykształcenie	Kryzys klimatyczny jest jednym z głównych zagrożeń współczesnego świata			Ogółem
	nie zgadzam się	nie wiem/ trudno powiedzieć	zgadzam się	
Podstawowe/ gimnazjalne	13%	12%	75%	100%
Zasadnicze zawodowe	13%	21%	66%	100%
Średnie	13%	10%	77%	100%
Wyższe/licencjackie	10%	6%	84%	100%
Nie chcę odpowiadać na to pytanie	20%	40%	40%	100%
Ogółem	12%	11%	77%	12%

$p < 0,05$

Wykształcenie	Zmiana klimatu to wymyślony problem			Ogółem
	nie zgadzam się	nie wiem/ trudno powiedzieć	zgadzam się	
Podstawowe/ gimnazjalne	57%	18%	25%	100%
Zasadnicze zawodowe	68%	14%	18%	100%
Średnie	77%	6%	17%	100%
Wyższe licencjackie	85%	4%	11%	100%
Nie chcę odpowiadać na to pytanie	40%	60%	0%	100%
Ogółem	76%	8%	16%	100%

$p < 0,05$

Źródło: badanie mieszkanek wsi, Instytut Spraw Publicznych, Fundacja im. Heinricha Bölla, 2021 roku.

Kobiety powyżej pięćdziesiątego piątego roku życia, rolniczki oraz osoby nieaktywne zarobkowo są bardziej sceptyczne wobec globalnego ocieplenia. Częściej też uważają, że jest to wymyślony problem

Opinie na temat zmiany klimatu różnicuje również wiek badanych i rodzaj ich życiowej aktywności: 82% kobiet w wieku między osiemnastym a trzydziestym czwartym rokiem życia zgadza się z tym, że kryzys klimatyczny to jedno z największych zagrożeń, podczas gdy wśród kobiet powyżej pięćdziesiątego piątego roku życia odsetek ten wynosi 70%. Kobiety starsze częściej niż młodsze respondentki są sceptyczne co do znaczenia zmiany klimatu – częściej postrzegają kryzys klimatyczny za wymyślony problem. Ponadto najwięcej z nich przyczynę zmiany klimatu dostrzega w naturalnych procesach, niezależnych od działalności człowieka.

Z kolei kiedy popatrzymy na postawy kobiet względem zmiany klimatu w zależności od głównego źródła ich utrzymania, wówczas się okaże, że częściej niż inne mieszkanki wsi sceptyczkami klimatycznymi są kobiety pracujące w gospodarstwach rolnych oraz nieaktywne zarobkowo: pozostające na emeryturze, rencie lub korzystające ze świadczeń pomocy społecznej albo pozostające na utrzymaniu innych członków rodziny. Dla porównania: ponad 21% kobiet niepracujących i około 17% rolniczek jest zdania, że zmiana klimatu to wymyślony problem, podczas gdy w grupie kobiet pracujących w różnej formie (na przykład w ramach działalności gospodarczej lub pracy najemnej) odsetki te wynoszą odpowiednio około 9% i 12%. Zależności te ilustruje kilka poniższych tabel.

Tabele 3–4. Opinie mieszanek wsi na temat zmiany klimatu a wiek badanych

Wiek badanych	Kryzys klimatyczny jest jednym z głównych zagrożeń współczesnego świata			Ogółem
	nie zgadzam się	nie wiem/trudno powiedzieć	zgadzam się	
od 18 do 34 lat	7%	11%	82%	100%
od 35 do 54 lat	11%	9%	80%	100%
55 lat lub więcej	17%	13%	70%	100%
Ogółem	12%	11%	77%	100%

$p < 0,05$

Wiek badanych	Zmiana klimatu to wymyślony problem			Ogółem
	nie zgadzam się	nie wiem/trudno powiedzieć	zgadzam się	
od 18 do 34 lat	81%	6%	13%	100%
od 35 do 54 lat	83%	7%	10%	100%
55 lat lub więcej	68%	10%	22%	100%
Ogółem	76%	8%	16%	100%

$p < 0,05$

Źródło: badanie mieszkanek wsi, Instytut Spraw Publicznych, Fundacja im. Heinricha Bölla, 2021 rok.

Tabele 5–6. Opinie mieszkanek wsi na temat zmiany klimatu a główne źródło utrzymania kobiet

Główne źródło utrzymania	Kryzys klimatyczny jest jednym z głównych zagrożeń współczesnego świata			Ogółem
	nie zgadzam się	nie wiem/ trudno powiedzieć	zgadzam się	
Własna działalność gospodarcza	7%	2%	91%	100%
Praca we własnym gospodarstwie rolnym	14%	18%	68%	100%
Praca najemna	10%	6%	84%	100%
Emerytura, renta, zasiłek, świadczenia z ośrodka pomocy społecznej	15%	15%	70%	100%
Pozostają na utrzymaniu członka rodziny	12%	16%	72%	100%
Inne	4%	7%	89%	100%
Ogółem	12%	11%	77%	100%

$p < 0,05$

Główne źródło utrzymania	Zmiana klimatu to wymyślony problem			Ogółem
	nie zgadzam się	nie wiem/ trudno powiedzieć	zgadzam się	
Własna działalność gospodarcza	84%	7%	9%	100%
Praca we własnym gospodarstwie rolnym	73%	10%	17%	100%
Praca najemna	83%	5%	12%	100%
Emerytura, renta, zasiłek, świadczenia z ośrodka pomocy społecznej	68%	11%	21%	100%
Pozostaję na utrzymaniu członka rodziny	80%	8%	12%	100%
Inne	84%	7%	9%	100%
Ogółem	76%	8%	16%	76%

$p < 0,05$

Źródło: badanie mieszkanek wsi, Instytut Spraw Publicznych, Fundacja im. Heinricha Bölla, 2021 rok.

Jest dobrze, ale jednak źle...

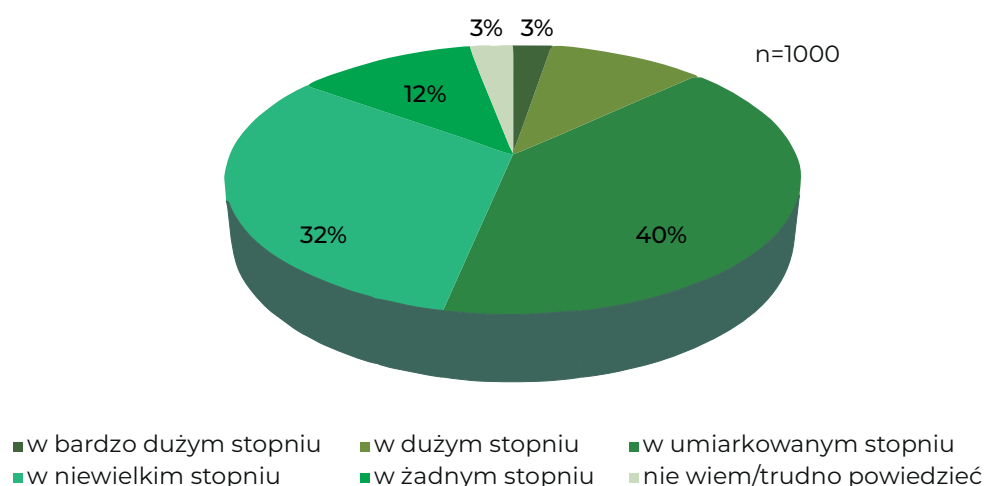
W badaniu interesowało nas również to, jak mieszkanki wsi oceniają stan środowiska naturalnego w ich najbliższym otoczeniu. Jak wynika z danych zawartych na wykresie 11, jedynie dla 13% kobiet jest on powodem dużych bądź bardzo dużych obaw, a 44% badanych nie martwi on w ogóle lub martwi w niewielkim stopniu. Dwie piąte badanych deklaruje, że stan środowiska jest powodem ich obaw w stopniu umiarkowanym. Kiedy porównamy te odpowiedzi z wynikami badań ogółu Polek i Polaków na temat oceny stanu środowiska w miejscowości ich zamieszkania, wówczas się okaże, że mieszkanki wsi są w tym względzie bardziej optymistyczne od ogółu (w populacji stan środowiska jest przedmiotem niepokoju 25% badanych)⁹. Jak pokazują badania CBOS, nasilenie obaw dotyczących stanu środowiska wyraźnie wiąże się z wielkością miejscowości. Duży lub bardzo duży niepokój odczuwa więc co druga osoba mieszkająca w największych miastach, ale już tylko około 14% mieszkanek i mieszkańców wsi¹⁰. Prezentowane badanie zdaje się potwierdzać te zależności. Z drugiej jednak strony, kiedy kwestia oceny stanu środowiska naturalnego zostaje ukonkretniona przez wskazanie różnego rodzaju problemów ekologicznych, które mogą niepokoić, z listy dziesięciu wymienionych zjawisk aż

⁹ Świadomość ekologiczna Polaków. Komunikat z badań nr 163/2020, Centrum Badania Opinii Społecznej, Warszawa 2020, s. 1–2.

¹⁰ Ibidem.

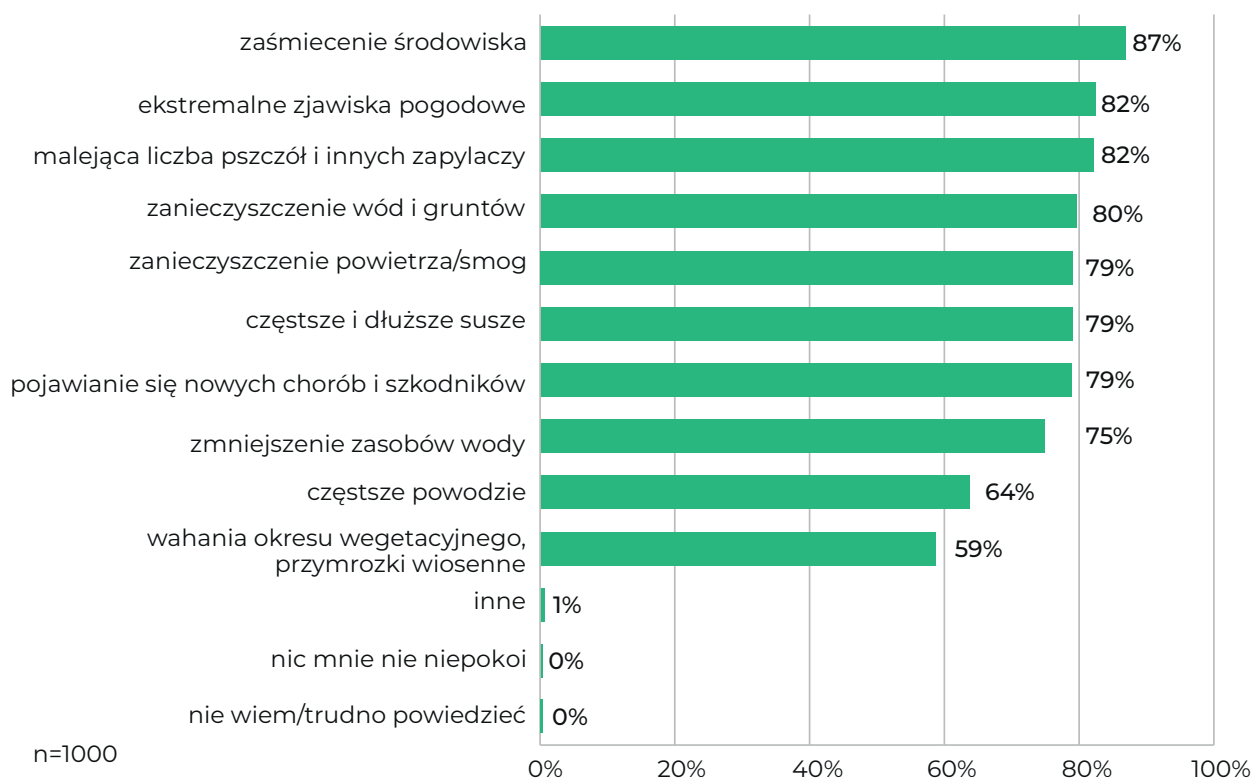
osiem zostało wskazanych przez co najmniej trzy czwarte mieszkanki wsi. Tylko cztery osoby zadeklarowały, że nic ich nie martwi. Najczęściej wskazywanymi przez kobiety problemami były zaśmiecenie środowiska, ekstremalne zjawiska pogodowe (takie jak powodzie lub susze), malejąca liczba pszczoł i innych zapylaczy oraz zanieczyszczenie wód i gruntów. Niepokój powodowany tymi zjawiskami zadeklarowało 80–87% kobiet. Z kolei 79% mieszkanki wsi martwią smog, częstsze i dłuższe susze, pojawienie się nowych chorób i szkodników, a trzy czwarte kobiet – ogólnie zmniejszenie się zasobów wodnych. Najrzadziej respondentki deklarowały, że martwią je wahania okresu wegetacyjnego i przymrozki wiosenne, choć i tak wskazało na tę kwestię prawie trzy piąte badanych kobiet. Okazuje się więc, że mieszkanki wsi dostrzegają wiele konkretnych zagrożeń wynikających z degradacji środowiska, choć być może nie wszystkich z nich doświadczyły w swoim najbliższym otoczeniu.

Stan środowiska naturalnego w najbliższym otoczeniu nie jest przyczyną obaw mieszkanki wsi, dostrzegają one jednak w Polsce wiele konkretnych problemów ekologicznych, będących powodem niepokoju dla większości z nich

Wykres 11.
Obawy mieszkanki wsi o stan środowiska naturalnego w najbliższym otoczeniu

Źródło: badanie mieszkanki wsi, Instytut Spraw Publicznych, Fundacja im. Heinricha Bölla, 2021 rok.

Wykres 12.
Postrzeganie
problemów
ekologicznych
przez mieszkanki
wsi

Źródło: badanie
mieszkanek wsi,
Instytut Spraw
Publicznych,
Fundacja im.
Heinricha Bölla,
2021 rok.

Czy rolnictwo szkodzi środowisku?

Sektor rolnictwa odpowiada za około 8% emisji gazów cieplarnianych¹¹. Jest przede wszystkim źródłem emisji podtlenku azotu oraz metanu pochodzących z hodowli zwierząt, użytkowania gruntów rolnych, stosowania nawozów czy fermentacji jelitowej. Rolnictwo wpływa także na stan bioróżnorodności, jakość wód, gleb i powietrza, przyczyniając się między innymi do ich zanieczyszczenia, utraty żyzności gleb, eutrofizacji ekosystemów wodnych i lądowych oraz utraty bioróżnorodności. W związku z tym istotne dla nas było sprawdzenie, w jaki sposób mieszkanki wsi postrzegają wpływ rolnictwa na środowisko.

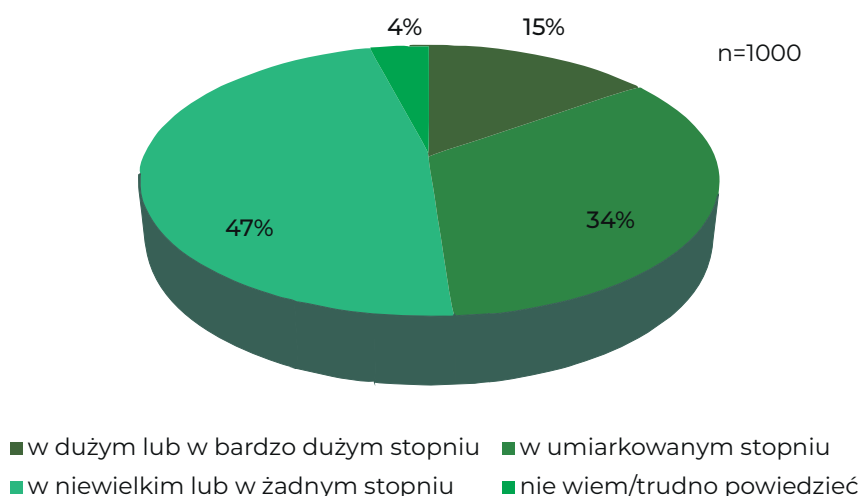
Z badania wynika, że tylko 15% respondentek jest zdania, że negatywny wpływ rolnictwa na środowisko jest duży lub bardzo duży. Zarazem warto odnotować, że kobiety między trzydziestym piątym a pięćdziesiątym czwartym rokiem życia i kobiety powyżej pięćdziesięciu pięciu lat częściej niż młodsze (w wieku od osiemnastu do trzydziestu czterech lat) skłonne są dostrzegać zagrożenia wynikające z rolnictwa dla stanu środowiska (zależności istotne statystycznie przy poziomie istotności $p=0,05$), co może się wiązać między innymi z ich dłuższym doświadczeniem i obserwacją

¹¹ Dane Krajowego Ośrodka Bilansowania i Zarządzania Emisjami (KOBIZE) za 2018 rok – por. <https://bit.ly/3G6nmwd> [dostęp: 8.11.2021].

intensywnych zmian, jakie zachodziły w rolnictwie przez ostatnie dekady, w tym przede wszystkim po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej.

Prawie połowa mieszkanek wsi jest jednak zdania, że obecny model rolnictwa nie zagraża w ogóle lub zagraża tylko w niewielkim stopniu środowisku naturalnemu, co z jednej strony może wskazywać na niedostatek wiedzy i świadomości kobiet w kwestiach negatywnego oddziaływania rolnictwa. Z drugiej – ocena ta może być także wynikiem wyobrażeń dotyczących niewielkiego wpływu rolnictwa na klimat i środowisko w porównaniu z innymi sektorami gospodarki.

Blisko połowa kobiet uważa, że obecny model rolnictwa nie zagraża środowisku naturalnemu. Najczęściej negatywny wpływ dostrzegają kobiety między trzydziestym piątym a pięćdziesiątym czwartym rokiem życia

Wykres 13. Postrzeganie przez mieszkanki wsi wpływu rolnictwa na środowisko

Źródło: badanie mieszkanek wsi, Instytut Spraw Publicznych, Fundacja im. Heinricha Bölla, 2021 rok.

Tabela 7. Postrzeganie przez mieszkanki wsi wpływu rolnictwa na środowisko a wiek badanych

Wiek	W jakim stopniu, w Pani opinii, rolnictwo dzisiaj zagraża środowisku naturalnemu?				Ogółem
	w żadnym lub w niewielkim stopniu	w umiarkowanym stopniu	w dużym lub w bardzo dużym stopniu	nie wiem/ trudno powiedzieć	
od 18 do 34 lat	53%	37%	8%	2%	100%
od 35 do 54 lat	42%	35%	20%	3%	100%
55 lat lub więcej	49%	31%	14%	6%	100%
Ogółem	48%	34%	14%	4%	100%

$p < 0,05$

Źródło: badanie mieszkanek wsi, Instytut Spraw Publicznych, Fundacja im. Heinricha Bölla, 2021 rok.

Ocena polityk i rozwiązań dotyczących ochrony środowiska i klimatu

Przeciwdziałanie globalnemu ociepleniu i ochrona zasobów przyrodniczych wymagają podjęcia wielu systemowych działań na wszystkich poziomach: globalnym, krajowym, lokalnym i indywidualnym. W Europie odpowiedzią na te wyzwania jest Europejski Zielony Ład – nowa strategia rozwoju Europy, która ma przekształcić Unię Europejską w obszar neutralny klimatycznie do 2050 roku¹². Z wdrażaniem Zielonego Ładu i przejściem do gospodarki nisko-emisyjnej będą się wiązały liczne zmiany we wszystkich sektorach gospodarki, w tym zwłaszcza w przemyśle, transporcie, systemie energetycznym, rolnictwie i budownictwie. Ich kierunki zostaną doprecyzowane między innymi przez nowe strategie unijne dotyczące systemu energetycznego czy przemysłu, a także Strategia bioróżnorodności 2030 i Strategia „Od pola do stołu”, która odnosi się do budowy „sprawiedliwego, zdrowego i przyjaznego dla środowiska systemu żywnościowego”¹³. Z punktu widzenia transformacji wsi i rolnictwa w kierunku przyjaznym dla środowiska i klimatu kluczowy jest także kształt nowej wspólnej polityki rolnej na lata 2023–2027. Przewidywane zmiany w rolnictwie zakładają między innymi zwiększanie udziału rolnictwa ekologicznego, ograniczanie zużycia pestycydów, nawozów, środków ochrony roślin i antybiotyków w hodowli zwierzęcej, rozwijanie integrowanej ochrony roślin. Nacisk kładziony jest również na poprawę dobrostanu zwierząt oraz dbałość o zachowanie i przywracanie różnorodności biologicznej. W ramach nowej wspólnej polityki rolnej premiowane będzie ponadto osiągnięcie celów środowiskowych i klimatycznych przez rolników, między innymi w ramach inicjatywy ekoprogramów, zakładającej finansowanie zrównoważonych praktyk w rolnictwie, jak rolnictwo precyzyjne, agroekologia czy rozwój upraw zwiększających pochłanianie dwutlenku węgla przez glebę i system rolno-leśny. Skuteczność wdrożenia tych zmian w poszczególnych krajach będzie się wiązała nie tylko z koniecznością zbudowania wielu konkretnych instrumentów obudowanych wsparciem finansowym – równie istotny będzie społeczny poziom przyzwolenia i poparcia dla nich. Z tego względu kolejnym ważnym wątkiem poruszonym w omawianym badaniu

¹² Por. <https://bit.ly/3IsDdNQ> [dostęp: 29.10.2021].

¹³ *Ibidem*.

była kwestia stosunku kobiet do różnych konkretnych rozwiązań i polityk mających na celu ratowanie klimatu i środowiska, w tym odejścia od gospodarki opartej na węglu.

W tym celu zaproponowano respondentkom do oceny kilka propozycji, których wdrożenie będzie miało istotny wpływ na ograniczanie globalnego ocieplenia i poprawę stanu środowiska. Jak pokazują wyniki badania, wszystkie propozycje cieszą się poparciem ponad jednej trzeciej kobiet, ale widać także znaczne różnice w akceptacji mieszkanek wsi dla poszczególnych kierunków zmian.

Za ograniczeniem marnotrawstwa żywności. Przeciwko dekarbonizacji

Niemal wszystkie badane kobiety popierają ograniczenie marnotrawstwa żywności, sadzenie drzew, zalesianie, w tym także najsłabszych gruntów rolnych. Są to zarazem kierunki zmian popierane najczęściej także przez ogół Polek i Polaków. W badaniu European Climate Foundation (ECF) z 2020 roku za ich wdrażaniem opowiedziało się ponad 80% populacji¹⁴.

Ponad 90% kobiet opowiada się również za podnoszeniem świadomości ekologicznej rolników, ograniczaniem stosowania opakowań i wytwarzania odpadów oraz rozwijaniem rolnictwa ekologicznego, 87% jest za ograniczaniem stosowania pestycydów w rolnictwie. Trzy czwarte badanych byłoby również skłonne poprzeć zmniejszanie ruchu samochodowego i zastępowanie go transportem publicznym. Trzy piąte popiera ograniczanie hodowli przemysłowej, a nieco ponad połowa uważa, że warto zaprzestać regulowania rzek, odtwarzać bagna i zakazać używania węgla do ogrzewania budynków (w cytowanym wyżej badaniu European Climate Foundation zakaz używania węgla do ogrzewania poparło około 49% Polek i Polaków, a zakaz regulacji rzek i odtwarzania bagien – 51,5%¹⁵). Najmniej liczna grupa mieszkanek wsi opowiada się za zmianą diety z mięs-

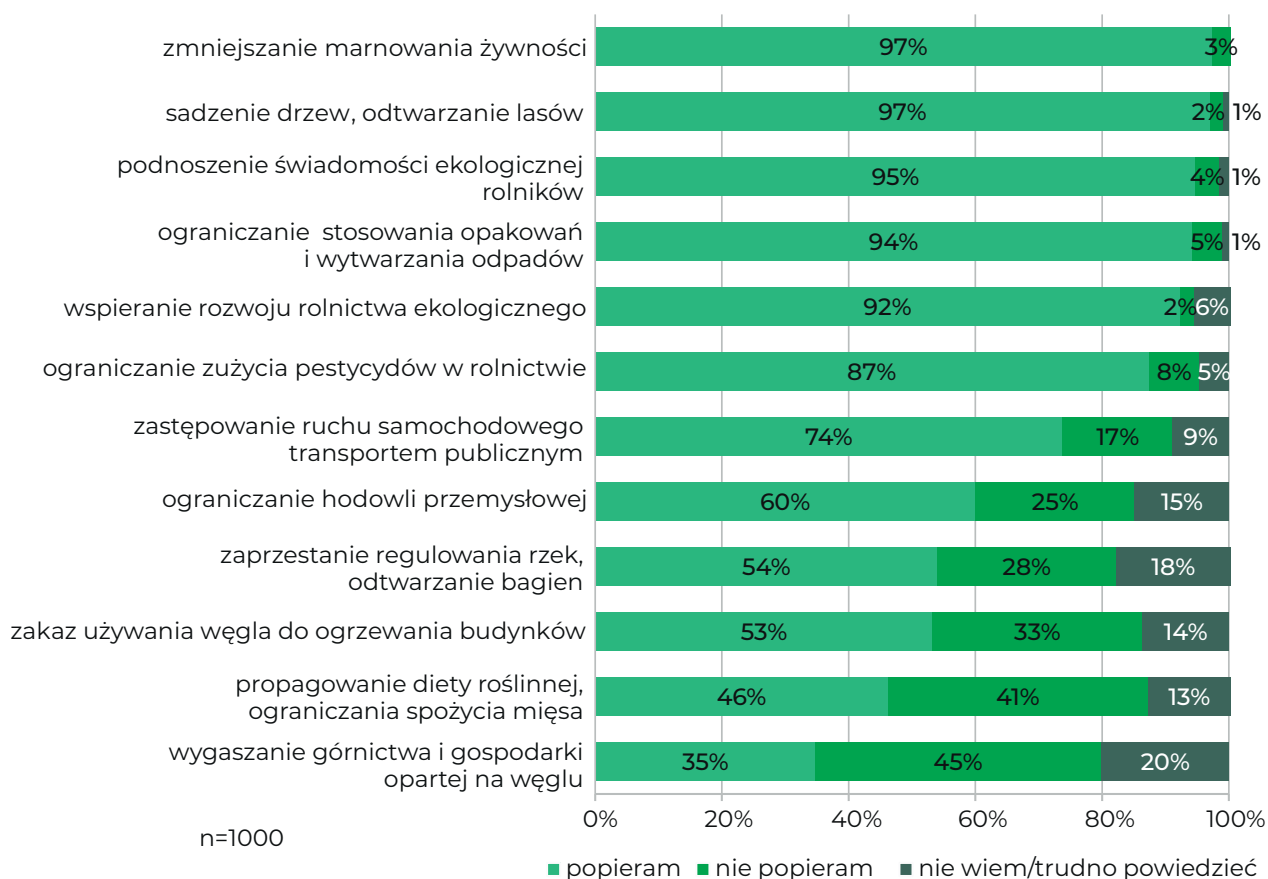
**Najmniej popieranym
przez mieszkanki wsi
rozwiązaniem ratującym
klimat i środowisko jest
wygaszanie górnictwa
i gospodarki opartej na
węglu**

nej na dietę roślinną (46%) oraz wygaszaniem górnictwa i gospodarki opartej na węglu (35%). Kwestia odejścia od węgla to także propozycja, co do której największa grupa kobiet nie miała jasno wyklarowanego poglądu. W tym wypadku jedna piąta badanych wybrała odpowiedź „nie wiem/trudno powiedzieć”. Zarazem w tych dwóch ostatnich najrzadziej popieranych kierunkach zmian mieszkanki wsi okazują się jeszcze bardziej sceptyczne niż ogół

¹⁴ Za: *Nie nasza winą, nie nasz problem...*, s. 62–67.

¹⁵ *Ibidem*.

Polek i Polaków – zmianę diety na bardziej roślinną popiera około 60% całej polskiej populacji, a wygaszanie górnictwa – 44,4%¹⁶).

Kto popiera polityki prośrodowiskowe i klimatyczne?

Gotowość poparcia przez kobiety różnych rozwiązań mających na celu ochronę środowiska i klimatu zależy od wieku kobiet, ich poziomu wykształcenia, a także głównego typu aktywności zawodowej, poziomu zamożności i preferencji politycznych (zależności te okazały się istotnie statystycznie przy poziomie istotności $p=0,05$). Dotyczy to zwłaszcza kilku przedstawionych rozwiązań. Należy do nich nieregulowanie rzek, odtwarzanie bagien, zmiana diety na bardziej roślinną, zmniejszenie spożycia mięsa, ograniczenie hodowli przemysłowej oraz zużycie pestycydów w rolnictwie, wprowadzenie zakazu używania węgla do ogrzewania budynków i dekarbonizacja gospodarki, a więc odejście od węgla.

W związku z tym warto zwrócić uwagę, że kobiety starsze, które z jednej strony, jak wcześniej wskazano, mają większą niż kobiety młodsze świadomość negatywnego wpływu obecnego modelu rolnictwa na środowisko,

Wykres 14.
Gotowość poparcia przez mieszkanki wsi różnych rozwiązań na rzecz ochrony klimatu i środowiska

Źródło: badanie mieszkanek wsi, Instytut Spraw Publicznych, Fundacja im. Heinricha Bölla, 2021 rok.

¹⁶ Ibidem.

**Gotowość do poparcia
polityk na rzecz ochrony
klimatu i środowiska
warunkowana jest
między innymi sytuacją
materialną kobiet i ich
poziomem wykształcenia**

jednocześnie są mniej skłonne niż inne grupy wiekowe kobiet popierać zmniejszenie wykorzystania pestycydów w rolnictwie oraz ograniczenie hodowli przemysłowej. Rolniczki i osoby niewykonyjące pracy zarobkowej są także bardziej niechętne zmianie diety na roślinną, rzadziej popierają ograniczanie hodowli przemysłowej i są najbardziej niechętne odejście od węgla.

Najbardziej progresywną grupą w kwestii zmian służących ochronie środowiska i klimatu są kobiety z wyższym wykształceniem oraz osoby najzamożniejsze, w których rodzinach miesięczny dochód na osobę na rękę przekracza 2 tysiące złotych brutto. Kobiety z wyższym wykształceniem są w większym stopniu niż pozostałe grupy gotowe ograniczać spożycie mięsa. Częściej opowiadają się za zakazem używania węgla do ogrzewania budynków i ogólnie odejściem od gospodarki opartej na węglu. W mniejszym stopniu popierają hodowlę przemysłową, a częściej byłyby gotowe popierać rozwiązania na rzecz zaprzestania regulowania rzek. Osoby z najwyższymi dochodami częściej deklarują również poparcie dla ograniczenia stosowania pestycydów i zaprzestania regulowania rzek. Są ponadto skłonne poprzeć zakaz używania węgla do ogrzewania budynków i odchodzenie od węgla.

Dane te ogólnie potwierdzają wyniki innych badań na temat znaczenia wiedzy i świadomości (które często wiążą się właśnie z wykształceniem) dla gotowości do popierania przez ludzi rozwiązań systemowych przyjaznych klimatowi i środowisku¹⁷. Wyedukowane społeczeństwo jest gotowe zaakceptować nie tylko więcej wyrzeczeń, ale także poprzeć te, które jawią się jako trudne i niekorzystne¹⁸. Drugą istotną zmienną jest sytuacja ekonomiczna. Grupy gorzej sytuowane pod względem ekonomicznym częściej mogą przeciwstawiać się zmianom, obawiając się, że doprowadzą one do pogorszenia się ich już i tak trudnej sytuacji ekonomicznej. Szczególnie kwestie te odnoszą się właśnie do sytuacji kobiet, w tym mieszkanek wsi. Jak zwracają uwagę badacze, bieda ma płęć. Kobiety częściej niż mężczyźni są narażone na znalezienie się w grupie ubogich (feminizacja ubóstwa). Dzieje się tak za sprawą wielu czynników zarówno w sferze rynku pracy (można tu wskazać na przykład podział branż na „kobiece” i „męskie”, przypisujący mniejsze znaczenie tym pierwszym, koncentrację kobiet w gorzej płatnych zawodach i branżach, dyskryminację płacową, a także ze względu na wiek, częstsze wykonywanie przez kobiety nieodpłatnych prac domowych i opiekuńczych), jak i w związku ze stereotypami (w tym postrzeganie kobiet robiących karierę jako lekceważących rodzinę, zjawisko autostereo-

¹⁷ Por. na przykład: *Ziemia nie atakuje*, Kantar, 2020 rok, <https://ziemianieatakuja.pl>.

¹⁸ *Ibidem*, s. 46–47.

typizacji wśród kobiet, wpływające między innymi na ich niższą samoocenę jako pracownic i ubieganie się o niższe, niż wynikałoby to z kwalifikacji, stanowiska pracy), obowiązującym modelem rodziny (między innymi przypisywanie kobietom obowiązku wypełniania większości powinności rodzinnych, ponoszenie głównego ciężaru pracy reprodukcyjnej i opiekuńczej, doświadczanie przez nie przemocy domowej i ekonomicznej) czy przekonaniem, że to kobiety są same sobie winne, gdy popadają w biedę¹⁹. Kobiety są także bardziej obciążone kosztami ubóstwa niż mężczyźni. Jak podkreślała Elżbieta Tarkowska, stają się one w wielu sytuacjach menedżerkami ubóstwa. Na kobiety najczęściej spada obowiązek zarządzania skromnym budżetem domowym i częściej również poszukują one dodatkowych źródeł dochodu, by utrzymać rodzinę²⁰. W związku z tym nie dziwi, że mieszkanki wsi z rodzin o najniższym dochodzie na jedną osobę, nieprzekraczającym 900 złotych, są także najmniej gotowe poprzeć na przykład zakaz używania węgla do ogrzewania budynków. Najbardziej też obawiają się dekarbonizacji gospodarki. Warto zwrócić uwagę, że jednym z wymiarów ubóstwa, którego doświadczają kobiety, jest również ubóstwo energetyczne, polegające na niemożności pokrycia wydatków na energię lub usługi energetyczne w celu zaspokojenia swoich potrzeb energetycznych (ogrzewania, ciepłej wody, elektryczności)²¹. Problem ten szczególnie dotyczy obszarów wiejskich, gdzie z jednej strony ryzyko ubóstwa zwiększa jednorodzinna zabudowa, a z drugiej – niższe niż przeciętne dochody osób mieszkających na wsi²². W tej sytuacji odejście od węgla rodzi zapewne z jednej strony ogólne obawy dotyczące na przykład wzrostu cen za energię czy żywność, ale także konkretne pytania o alternatywę w związku z niewystarczającym poziomem samowystarczalności energetycznej wsi (jak pokażemy w dalszej części raportu, to kobiety aktywne zarobkowo częściej niż inne grupy mieszanek wsi korzystają z odnawialnych źródeł energii, takich jak instalacje fotowoltaiczne – por. rozdział *Jak mieszkanki wsi dbają o klimat i środowisko?*).

Mieszkanki wsi o najniższych dochodach najrzadziej popierają dekarbonizację gospodarki i wprowadzenie zakazu używania węgla do ogrzewania budynków

¹⁹ Por. między innymi: *Polityka równości płci. Polska 2007, Raport*, Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju (UNDP) w ramach Gender Thematic Trust Fund, s. 72–82; A. Kubecka, M.W. Kozioremska, J. Nowotniak, *Oblicza ubóstwa kobiet w Polsce*, „Kobieta i Biznes / Women and Business” 2019, nr 1–4, s. 10–20, <https://bit.ly/3I89luB> [dostęp: 29.10.2021].

²⁰ E. Tarkowska, *Zróżnicowanie polskiej biedy w świetle badań jakościowych*, „Problemy Polityki Społecznej” 2002, nr 4.

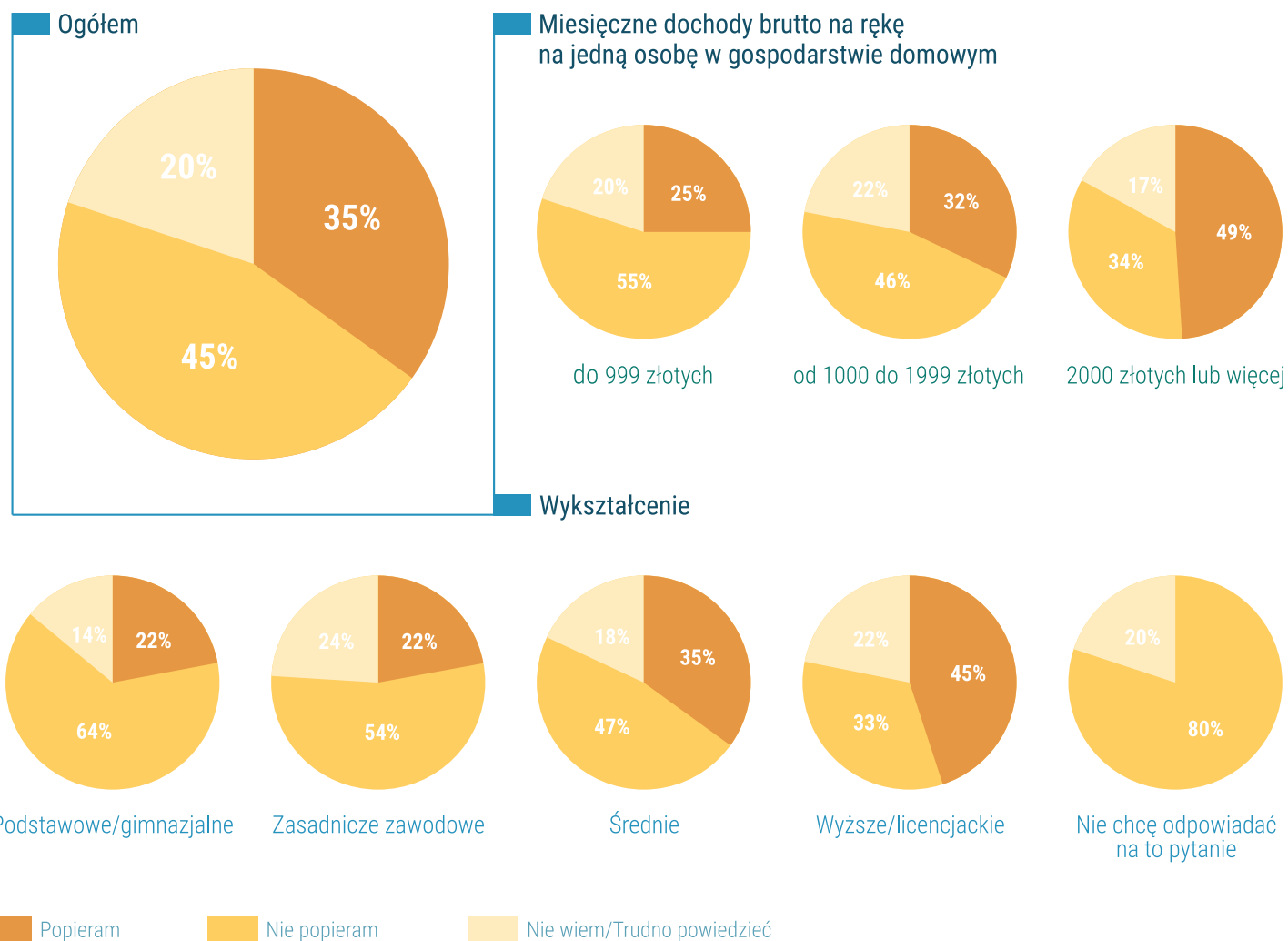
²¹ Por. P. Lewandowski, P. Kiełczewska, K. Ziółkowska, *Zjawisko ubóstwa energetycznego w Polsce, w tym ze szczególnym uwzględnieniem osób zamieszkujących w domach jednorodzinnych*, Instytut Badań Strukturalnych, Warszawa 2018.

²² *Ibidem*, s. 5–6.

POPARCIE DLA ROZWIĄZAŃ I POLITYK PROŚRODOWISKOWYCH

Czy popiera Pani wygaszanie górnictwa i gospodarki opartej na węglu?

Przeprowadzone wśród mieszkanek wsi badanie pokazuje również, jaki stosunek do poszczególnych rozwiązań proklimatycznych i prośrodowiskowych mają zwolenniczki poszczególnych partii i ugrupowań politycznych. W związku z tym warto przede wszystkim zwrócić uwagę, że elektorat partii prawicowych i konserwatywnych rzadziej popiera część rozwiązań przyjaznych klimatowi i środowisku. Szczególnie dotyczy to zmiany diety na bardziej roślinną, wprowadzenie zakazu używania węgla do ogrzewania budynków i odchodzenia od gospodarki opartej na węglu. Stanowisko kobiet w tych kwestiach jest spójne z polityką i narracją popieranych przez nie partii politycznych. Zwolenniczki Prawa i Sprawiedliwości (PiS) wraz z Solidarną Polską najrzadziej są gotowe ograniczać spożycie mięsa. Kobiety popierające PiS i Solidarną Polskę oraz Konfederację Wolność i Niepodległość częściej niż inne mieszkanki wsi opowiadają się przeciwko odchodzeniu od węgla i wprowadzeniu zakazu używania węgla do ogrzewania budynków. Z kolei najbardziej skłonne do poparcia tych zmian są zwolenniczki partii liberalno-lewicowych: Koalicji Obywatelskiej oraz Lewicy. Zależności te ilustrują tabele 8–24.

Tabele 8–24. Poparcie mieszkanek wsi dla rozwiązań prośrodowiskowych i proklimatycznych a wiek, wykształcenie, główne źródło utrzymania, dochody i preferencje polityczne

Wiek	Ograniczanie zużycia pestycydów w rolnictwie			Ogółem
	popieram	nie popieram	nie wiem/trudno powiedzieć	
od 18 do 34 lat	90%	7%	3%	100%
od 35 do 54 lat	93%	4%	3%	100%
55 lat lub więcej	81%	12%	7%	100%
Ogółem	87%	8%	5%	100%

$p < 0,05$

Wiek	Ograniczenie hodowli przemysłowej			Ogółem
	popieram	nie popieram	nie wiem/trudno powiedzieć	
od 18 do 34 lat	61%	28%	11%	100%
od 35 do 54 lat	68%	21%	11%	100%
55 lat lub więcej	52%	27%	21%	100%
Ogółem	60%	25%	15%	100%

$p < 0,05$

Wykształcenie	Propagowanie diety roślinnej, ograniczanie spożycia mięsa			Ogółem
	popieram	nie popieram	nie wiem/trudno powiedzieć	
Podstawowe/gimnazjalne	50%	41%	9%	100%
Zasadnicze zawodowe	43%	41%	16%	100%
Średnie	40%	44%	16%	100%
Wyższe/licencjackie	57%	34%	9%	100%
Nie chcę odpowiadać na to pytanie	0%	100%	0%	100%
Ogółem	46%	41%	13%	100%

Wykształcenie	Zaprzestanie regulowania rzek, odtwarzanie bagien			Ogółem
	popieram	nie popieram	nie wiem/trudno powiedzieć	
Podstawowe/gimnazjalne	43%	37%	20%	100%
Zasadnicze zawodowe	47%	30%	23%	100%
Średnie	51%	31%	18%	100%
Wyższe/licencjackie	63%	21%	16%	100%
Nie chcę odpowiadać na to pytanie	60%	40%	0%	100%
Ogółem	54%	28%	18%	100%

$p < 0,05$

Wykształcenie	Zakaz używania węgla do ogrzewania budynków			Ogółem
	popieram	nie popieram	nie wiem/trudno powiedzieć	
Podstawowe/gimnazjalne	40%	46%	14%	100%
Zasadnicze zawodowe	48%	35%	17%	100%
Średnie	51%	36%	13%	100%
Wyższe/licencjackie	62%	25%	13%	100%
Nie chcę odpowiadać na to pytanie	20%	80%	0%	100%
Ogółem	53%	33%	14%	100%

$p < 0,05$

Wykształcenie	Ograniczanie hodowli przemysłowej			Ogółem
	popieram	nie popieram	nie wiem/trudno powiedzieć	
Podstawowe/gimnazjalne	45%	43%	12%	100%
Zasadnicze zawodowe	49%	33%	18%	100%
Średnie	59%	25%	16%	100%
Wyższe/licencjackie	70%	18%	12%	100%
Nie chcę odpowiadać na to pytanie	20%	40%	40%	100%
Ogółem	60%	25%	15%	100%

$p < 0,05$

Wykształcenie	Wygaszanie górnictwa i gospodarki opartej na węglu			Ogółem
	popieram	nie popieram	nie wiem/trudno powiedzieć	
Podstawowe/gimnazjalne	22%	64%	14%	100%
Zasadnicze zawodowe	22%	54%	24%	100%
Średnie	35%	47%	18%	100%
Wyższe/licencjackie	45%	33%	22%	100%
Nie chcę odpowiadać na to pytanie	0%	80%	20%	100%
Ogółem	35%	45%	20%	100%

$p < 0,05$

Miesięczne dochody brutto na rękę na jedną osobę w gospodarstwie domowym	Ograniczanie zużycia pestycydów w rolnictwie			Ogółem
	popieram	nie popieram	nie wiem/trudno powiedzieć	
do 999 złotych	83%	12%	5%	100%
od 1000 do 1999 złotych	86%	9%	5%	100%
2000 złotych lub więcej	94%	3%	3%	100%
Ogółem	87%	8%	5%	100%

$p < 0,05$

Miesięczne dochody brutto na rękę na jedną osobę w gospodarstwie domowym	Zaprzestanie regulowania rzek, odtwarzanie bagien			Ogółem
	popieram	nie popieram	nie wiem/trudno powiedzieć	
do 999 złotych	48%	32%	20%	100%
od 1000 do 1999 złotych	50%	29%	21%	100%
2000 złotych lub więcej	64%	22%	14%	100%
Ogółem	53%	28%	19%	100%

$p < 0,05$

Miesięczne dochody brutto na rękę na jedną osobę w gospodarstwie domowym	Zakaz używania węgla do ogrzewania budynków			Ogółem
	popieram	nie popieram	nie wiem/trudno powiedzieć	
do 999 złotych	46%	39%	15%	100%
od 1000 do 1999 złotych	52%	32%	16%	100%
2000 złotych lub więcej	63%	29%	8%	100%
Ogółem	53%	33%	14%	100%

$p < 0,05$

Miesięczne dochody brutto na rękę na jedną osobę w gospodarstwie domowym	Wygaszanie górnictwa i gospodarki opartej na węglu			Ogółem
	popieram	nie popieram	nie wiem/trudno powiedzieć	
do 999 złotych	25%	55%	20%	100%
od 1000 do 1999 złotych	32%	46%	22%	100%
2000 złotych lub więcej	49%	34%	17%	100%
Ogółem	35%	45%	20%	100%

$p < 0,05$

Główne źródło utrzymania	Propagowanie diety roślinnej, ograniczanie spożycia mięsa			Ogółem
	popieram	nie popieram	nie wiem/trudno powiedzieć	
Własna działalność gospodarcza	58%	26%	16%	100%
Praca we własnym gospodarstwie rolnym	39%	53%	8%	100%
Praca najemna	54%	35%	11%	100%
Emerytura, renta, zasiłek, świadczenia z ośrodka pomocy społecznej	42%	41%	17%	100%
Pozostają na utrzymaniu członka rodziny	36%	47%	17%	100%
Inne	46%	43%	11%	100%
Ogółem	46%	41%	13%	100%

$p < 0,05$

Główne źródło utrzymania	Ograniczanie hodowli przemysłowej			Ogółem
	popieram	nie popieram	nie wiem/trudno powiedzieć	
Własna działalność gospodarcza	77%	5%	18%	100%
Praca we własnym gospodarstwie rolnym	62%	25%	13%	100%
Praca najemna	67%	23%	10%	100%
Emerytura, renta, zasiłek, świadczenia z ośrodka pomocy społecznej	53%	28%	19%	100%
Pozostają na utrzymaniu członka rodziny	55%	29%	16%	100%
Inne	53%	31%	16%	100%
Ogółem	60%	25%	15%	100%

$p < 0,05$

Główne źródło utrzymania	Wygaszanie górnictwa i gospodarki opartej na węglu			Ogółem
	popieram	nie popieram	nie wiem/trudno powiedzieć	
Własna działalność gospodarcza	46%	35%	19%	100%
Praca we własnym gospodarstwie rolnym	23%	59%	18%	100%
Praca najemna	39%	40%	21%	100%
Emerytura, renta, zasiłek, świadczenia z ośrodka pomocy społecznej	34%	44%	22%	100%
Pozostają na utrzymaniu członka rodziny	27%	56%	17%	100%
Inne	49%	33%	18%	100%
Ogółem	35%	45%	20%	100%

$p < 0,05$

Preferencje polityczne	Promowanie diety roślinnej, ograniczanie spożycia mięsa			Ogółem
	popieram	nie popieram	nie wiem/trudno powiedzieć	
Prawo i Sprawiedliwość (wraz z Solidarną Polską)	37%	53%	10%	100%
Polska 2050 Szymona Hołowni	55%	36%	9%	100%
Koalicja Obywatelska	63%	24%	13%	100%
Konfederacja Wolność i Niepodległość	54%	38%	8%	100%
Lewica	57%	39%	4%	100%
PSL – Koalicja Polska	47%	41%	12%	100%
Inna partia/inne ugrupowanie	46%	36%	18%	100%
Trudno powiedzieć, żadna z partii, odmowa, nie głosowałabym	45%	37%	18%	100%
Ogółem	46%	40%	14%	100%

$p < 0,05$

Preferencje polityczne	Zakaz używania węgla do ogrzewania budynków			Ogółem
	popieram	nie popieram	nie wiem/trudno powiedzieć	
Prawo i Sprawiedliwość (wraz z Solidarną Polską)	45%	42%	13%	100%
Polska 2050 Szymona Hołowni	65%	23%	12%	100%
Koalicja Obywatelska	74%	19%	7%	100%
Konfederacja Wolność i Niepodległość	45%	47%	8%	100%
Lewica	86%	14%	0%	100%
PSL – Koalicja Polska	60%	20%	20%	100%
Inna partia/inne ugrupowanie	68%	23%	9%	100%
Trudno powiedzieć, żadna z partii, odmowa, nie głosowałabym	47%	35%	18%	100%
Ogółem	53%	33%	14%	100%

$p < 0,05$

Preferencje polityczne	Wygaszanie górnictwa i gospodarki opartej na węglu			Ogółem
	popieram	nie popieram	nie wiem/trudno powiedzieć	
Prawo i Sprawiedliwość (wraz z Solidarną Polską)	23%	61%	16%	100%
Polska 2050 Szymona Hołowni	51%	38%	11%	100%
Koalicja Obywatelska	67%	22%	11%	100%
Konfederacja Wolność i Niepodległość	16%	70%	14%	100%
Lewica	57%	21%	22%	100%
PSL – Koalicja Polska	40%	34%	26%	100%
Inna partia/inne ugrupowanie	50%	27%	23%	100%
Trudno powiedzieć, żadna z partii, odmowa, nie głosowałabym	30%	43%	27%	100%
Ogółem	35%	45%	20%	100%

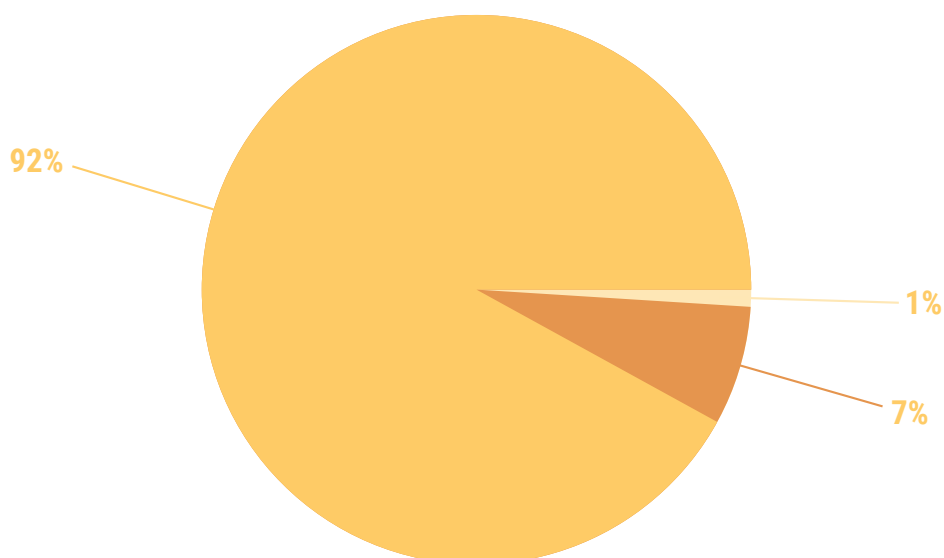
$p < 0,05$

Źródło: badanie mieszkanek wsi, Instytut Spraw Publicznych, Fundacja im. Heinricha Bölla, 2021 rok.

ZAANGAŻOWANIE KOBIET NA RZECZ KLIMATU I ŚRODOWISKA

Czy obecnie jest Pani zaangażowana w jakiś rodzaj społecznej działalności na rzecz ochrony środowiska lub klimatu?

Zaangażowanie mieszkanek wsi w działania na rzecz ochrony środowiska lub klimatu

Z rankingu gotowości do zmian i wyrzeczeń w związku z zagrożeniem katastrofą klimatyczną wynika, że tylko jedna na pięć badanych osób (Polek i Polaków) jest gotowa do zmian, które wymagają większych wyrzeczeń²³. W 2020 roku jedynie 11% Polek i Polaków zadeklarowało, że w ciągu najbliższych dwóch, trzech lat zaangażowałoby się w działalność na rzecz ochrony środowiska (w badaniu przeprowadzonym rok wcześniej – jeszcze mniej, tylko 9%)²⁴. W większym stopniu jesteśmy gotowi podejmować różne działania indywidualne związane ze zmianą nawyków konsumenckich, jak rezygnacja z jednorazowych przedmiotów, ograniczanie zakupów, oszczędzanie wody czy rzadsza wymiana sprzętu elektronicznego (w 2020 roku do podjęcia wyżej wymienionych działań było gotowych odpowiednio od 38% do 51% ogółu Polek i Polaków)²⁵. W wypadku mieszkank wsi do całej palety indywidualnych wyborów, które mogą podejmować kobiety na rzecz ochrony środowiska i klimatu, oraz społecznego zaangażowania w tej dziedzinie, dochodzi jeszcze inny ważny wymiar działań, jakim są zachowania i praktyki prośrodowiskowe w gospodarstwach rolnych. W przeprowadzonym badaniu przyjrano się wszystkim tym wymiarom aktywności kobiet.

²³ Por. *Ziemia nie atakuje...*, s. 48–49.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Ibidem*.

Czy w rolnictwie dokonuje się zielona transformacja? Stosowanie praktyk przyjaznych klimatowi i środowisku w gospodarstwach rolnych

Aby ocenić stosowanie praktyk sprzyjających ochronie środowiska i klimatu w gospodarstwach rolnych, respondentkom zaprezentowano listę kilkunastu rozwiązań funkcjonujących i (lub) planowanych w ramach nowej wspólnej polityki rolnej i w unijnych dokumentach strategicznych na rzecz niskoemisyjnej transformacji rolnictwa.

Jak wynika z danych zawartych na wykresie 15, sześć z trzynastu wskazanych rozwiązań jest, zgodnie z deklaracjami, stosowane przez większość kobiet. Najwięcej badanych – 78% – potwierdziło utrzymywanie w gospodarstwach wyznaczonych trwałych użytków zielonych. Około trzech czwartych wskazało ograniczanie stosowania środków ochrony roślin, 68% – stosowania nawozów mineralnych, 56% zadeklarowało zachowywanie pasów upraw wolnych od środków ochrony roślin lub nawozów, 70% potwierdziło stosowanie zróżnicowania płodozmianu, a 55% – odchwaszczania mechanicznego. Dwie piąte gospodarstw retencjonuje wodę. Najrzadszymi praktykami są system upraw bezorkowych (stosowany w jednej piątej gospodarstw) i prowadzenie produkcji ekologicznej (pytaliśmy zarówno o posiadanie certyfikatu, jak i o staranie się o jego uzyskanie). Warto także zwrócić uwagę na praktyki stosowane względem zwierząt i zapewnianie im dobrostanu w postaci zwiększania dostępnej powierzchni w budynkach czy dostępu do wybiegu oraz ograniczenie stosowania hormonów i antybiotyków w hodowli zwierzęcej. Ze względu na to, że nie we wszystkich gospodarstwach rolnych hodowano zwierzęta, istotne w związku z tym są proporcje między odpowiedziami badanych dotyczącymi stosowania lub niestosowania praktyk związanych z hodowlą zwierząt. Jak wynika z badań, grupa gospodarstw, w których stosowane są praktyki związane ze zwiększaniem zwierzętom dostępu do powierzchni w budynkach lub możliwości wybiegu/wypasu, ogólnie dwu- lub trzykrotnie przeważa nad tymi, które nie stosują podobnych rozwiązań. Najmniejsza różnica

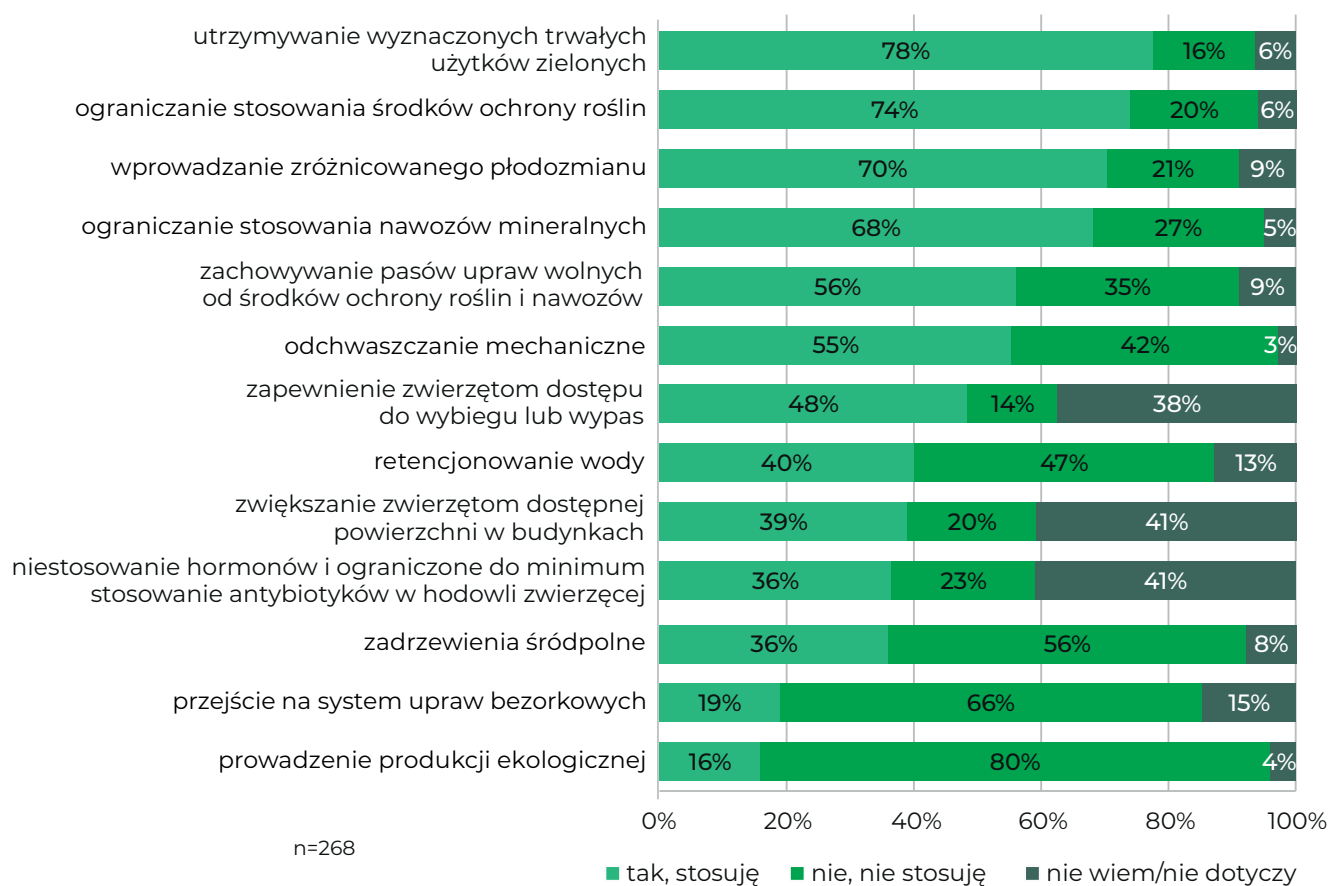
w udziale pozytywnych i negatywnych odpowiedzi występuje w wypadku ograniczania stosowania hormonów i antybiotyków w hodowli: 36% gospodarstw zadeklarowało taką praktykę w porównaniu z 23%, które jej nie prowadzą. Czy wyniki te oznaczają, że w rolnictwie mamy do czynienia z zieloną transformacją? Niekoniecznie. Nie wiemy bowiem, w jakiej mierze deklaracje mieszkanek wsi pokrywają się z rzeczywiście stosowanymi w gospo-

Jednymi z najrzadziej stosowanych w gospodarstwach rolnych rozwiązań prośrodowiskowych są system upraw bezorkowych oraz produkcja ekologiczna

gospodarstwach praktykami prośrodowiskowymi. Warto przy tym zwrócić uwagę, że ogólnie w Polsce w ostatniej dekadzie zużycie nawozów mineralnych (łącznie azotowych, potasowych i fosforowych) wzrosło o ponad 10%, a ogólny udział gospodarstw stosujących nawożenie mineralne wynosi około 71%. W 2020 roku środki ochrony roślin stosowało blisko 70% gospodarstw rolnych posiadających użytki rolne²⁶. Dane te każą z dystansem odnieść się do zadeklarowanych w badaniu praktyk ograniczania ich użycia, z drugiej jednak strony warto przypomnieć, że aż 87% kobiet popiera ograniczanie stosowania pestycydów w rolnictwie, a więc uznają, że jest to kierunek pożądany. Pytanie, w jakiej mierze z różnych względów mogą rzeczywiście w gospodarstwach te popierane rozwiązania wdrażać (należałoby tu wziąć pod uwagę takie czynniki jak wiedza, dostępność do alternatywnych możliwości, jakość gleb czy ogólnie presja na efektywność w rolnictwie, dążenie do niskich cen kosztem jakości produkcji, ale także kwestię tego, kto podejmuje decyzje, co do stosowanych technik rolniczych w gospodarstwie – czy są to kobiety, czy raczej ich mężowie).

Wykres 15.
Praktyki prośrodowiskowe stosowane w gospodarstwach rolnych

Źródło: badanie mieszkanek wsi, Instytut Spraw Publicznych, Fundacja im. Heinricha Bölla, 2021 rok.

²⁶ Powszechny Spis Rolny 2020. Raport z wyników, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2021, s. 32–36.

Kiedy popatrzymy na rozwiązania prośrodowiskowe cieszące się największą popularnością w gospodarstwach, wówczas się okaże, że są to rozwiązania premiowane już wcześniej w ramach obowiązkowego komponentu systemu płatności bezpośrednich, do których należy utrzymywanie trwałych użytków zielonych i dywersyfikacja upraw. Potwierdza to na pewno znaczenie rozwiązań systemowych we wspieraniu transformacji rolnictwa w kierunku bardziej zrównoważonym. Wyniki omawianego badania wskazują również konieczność dalszego rozwijania w nowej wspólnej polityce rolnej rozwiązań dotyczących wsparcia dobrostanu zwierząt, ochrony gleb oraz rozwoju rolnictwa ekologicznego, którego powierzchnia w Polsce stanowi jedynie około 3,4% użytków rolnych ogółem i jest jedną z najniższych w Unii Europejskiej²⁷.

Jak mieszkanki wsi dbają o klimat i środowisko?

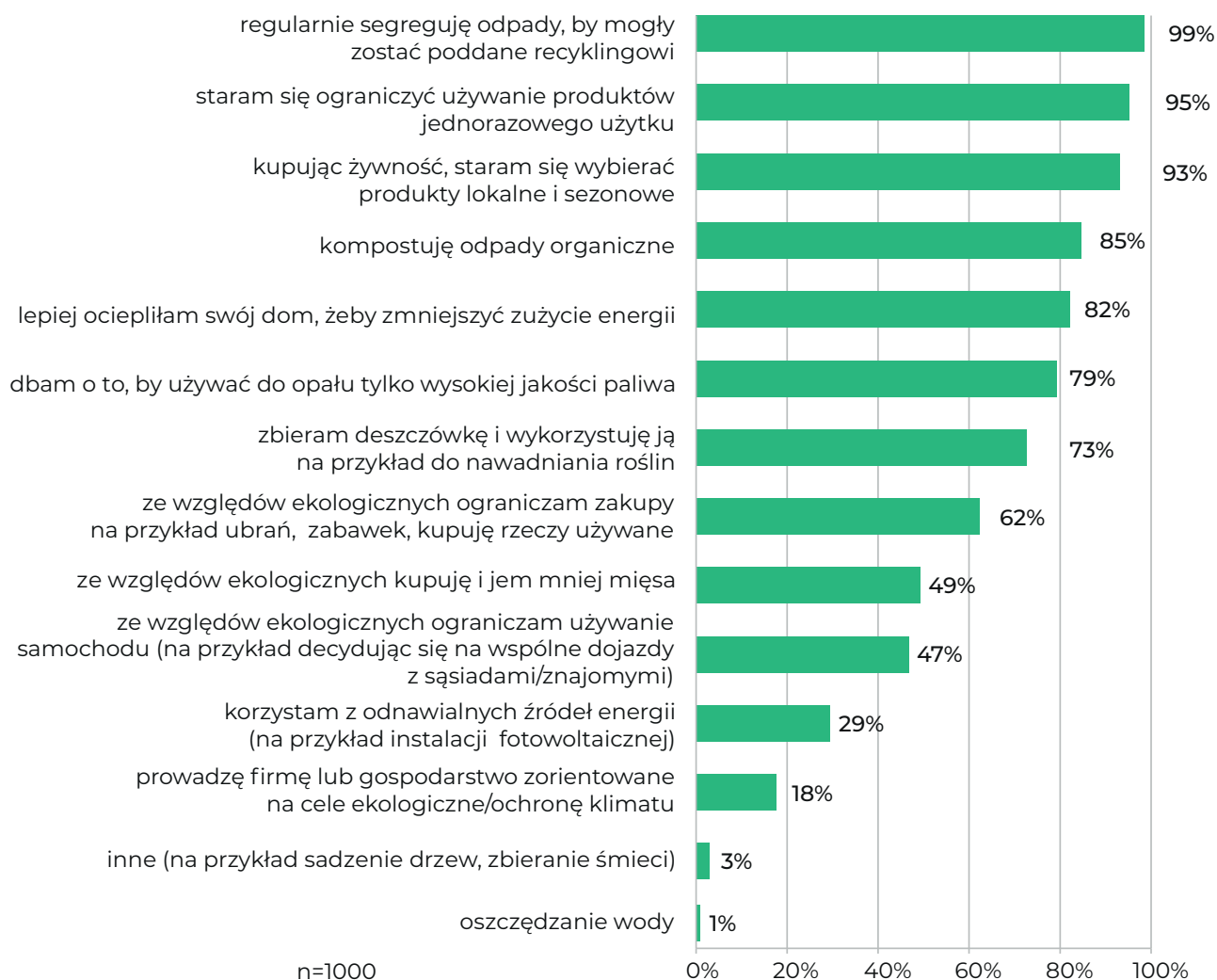
Pytając mieszkanki wsi o to, jakie działania podejmują osobiście, by chronić klimat i środowisko, przedstawiono badanym listę różnych propozycji, prosząc o wskazanie wszystkich odpowiedzi, które ich dotyczą.

Spośród kilkunastu propozycji zawartych w kwestionariuszu badania osiem zostało wskazanych przez co najmniej 60% kobiet. Kiedy porównujemy odpowiedzi mieszkanek wsi z deklaracjami ogółu Polaków, wówczas możemy dostrzec zarówno zbieżności, jak i różnice²⁸. Analogicznie więc na pierwszym miejscu zarówno w badaniach ogółu Polek i Polaków, jak i w sondażu wśród mieszkanek wsi najczęściej wskazywanymi praktykami prośrodowiskowymi są segregowanie odpadów i ograniczanie produktów jednorazowego użytku, co zapewne należy wiązać z wprowadzeniem obowiązkowych rozwiązań dotyczących odpadów czy na przykład odpłatnością za jednorazowe plastikowe torebki. Podobnie prawie połowa kobiet wiejskich, jak i połowa ogółu Polek i Polaków, deklaruje ograniczanie używania samochodu ze względów ekologicznych. Z prezentowanego badania wynika jednak, że rezygnacja z samochodu i decydowanie się na wspólne dojazdy na przykład z sąsiadami czy ze znajomymi w rzeczywistości może mieć związek nie tyle z chęcią ochrony środowiska, ile z wysokimi kosztami utrzymania samochodu. Prawdopodobnie z tego właśnie względu to mieszkanki wsi o najniższych dochodach w gospodarstwach domowych istotnie częściej niż osoby bardziej zamożne decydują się na takie rozwiązanie.

W porównaniu z ogółem populacji mieszkanki wsi częściej deklarują zmianę nawyków konsumenckich związanych z zakupami, wskazując

²⁷ Por. *Rocznik statystyczny rolnictwa 2020*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2021, tabl. 41, s. 438–439.

²⁸ *Świadomość ekologiczna Polaków...*, s. 5–7.

z jednej strony ich ograniczanie, z drugiej – kupowanie rzeczy używanych (62% w porównaniu z 47% w całej populacji), co może również wiązać się motywacją finansową i chęcią oszczędzania, aczkolwiek znaczenie w tym względzie mają też zapewne postawy, o czym świadczy to, że istotnie rzadziej decydują się na taki krok reprezentantki starszego pokolenia.

Mieszkanki wsi częściej również niż ogół Polek i Polaków deklarują ograniczanie jedzenia mięsa (49% w porównaniu z 34% w całej populacji)²⁹. Istotnie rzadziej decydują się na taki krok kobiety, dla których głównym źródłem utrzymania jest praca we własnym gospodarstwie rolnym. Ponadto wysoko na liście wskazań mieszkanek wsi znalazła się kwestia kupowania lokalnej i sezonowej żywności (93%), kompostowania odpadów organicznych (85%), a także działania służące zmniejszaniu zużycia energii przez ocieplenie domu (82%) i używanie do opał wysokiej jakości paliwa (79%). Jedynie 29% mieszkanek gmin wiejskich zadeklarowało korzystanie z odnawialnych źródeł energii. Jak pokazują dane, najczęściej na zieloną

Wykres 16.
Indywidualne działania mieszkanek wsi na rzecz ochrony klimatu i środowiska

Źródło: badanie mieszkanek wsi, Instytut Spraw Publicznych, Fundacja im. Heinricha Bölla, 2021 rok.

²⁹ Ibidem.

Mieszkanki wsi częściej niż ogół populacji Polek i Polaków deklarują ograniczenie jedzenia mięsa

energię przedstawiają się osoby prowadzące działalność gospodarczą, osoby z wyższym wykształceniem i o najwyższych dochodach na osobę w gospodarstwie domowym (zależności istotne statystycznie przy poziomie istotności $p=0,05$). Warto także zwrócić uwagę na kategorię prowadzenia gospodarstwa (firmy) zorientowanego na ekologię i (lub) ochronę klimatu, którą wybrało aż 18% badanych, co być może oznacza, że mieszkanki wsi zaczęły dostrzegać także gospodarczy potencjał takich działań i zakładają lokalne przedsiębiorstwa, które prowadzą działalność w tym obszarze.

Wśród innych znacznie rzadziej wymienianych przez mieszkanki wsi praktyk prośrodowiskowych znalazło się jeszcze na przykład sadzenie drzew, zbieranie śmieci, oszczędzanie wody czy ograniczanie zużycia chemii w gospodarstwach domowych i stosowanie ekologicznych środków czystości, kupowanie energooszczędnych produktów i zachęcanie innych do ekologii. Każde z tych rozwiązań było wskazywanych przez kilka do maksymalnie kilkunastu badanych kobiet

Tabele 25–26. Ograniczanie konsumpcji i ograniczanie używania produktów jednorazowego użytku a wiek badanych

Wiek	Ze względów ekologicznych ograniczam zakup na przykład ubrań, zabawek, kupuję rzeczy używane	
	tak	nie
od 18 do 34 lat	66%	34%
od 35 do 54 lat	67%	33%
55 lat lub więcej	55%	45%
Ogółem	62%	38%

$p<0,05$

Wiek	Gdy tylko to możliwe, staram się ograniczyć używanie produktów jednorazowego użytku, na przykład plastikowych toreb na zakupy, jednorazowych talerzy, sztućców, kubków	
	tak	nie
od 18 do 34 lat	97%	3%
od 35 do 54 lat	98%	2%
55 lat lub więcej	91%	9%
Ogółem	95%	5%

$p<0,05$

Źródło: badanie mieszkanek wsi, Instytut Spraw Publicznych, Fundacja im. Heinricha Bölla, 2021 rok.

Tabela 27. Ograniczanie korzystania z samochodu a dochody mieszkanek wsi

Miesięczne dochody brutto na rękę na jedną osobę w gospodarstwie domowym	Ze względów ekologicznych ograniczam używanie samochodu (na przykład decydując się na wspólne dojazdy z sąsiadami, ze znajomymi)	
	tak	nie
do 999 złotych	54%	46%
od 1000 do 1999 złotych	47%	53%
2000 złotych lub więcej	40%	60%
Ogółem	47%	53%

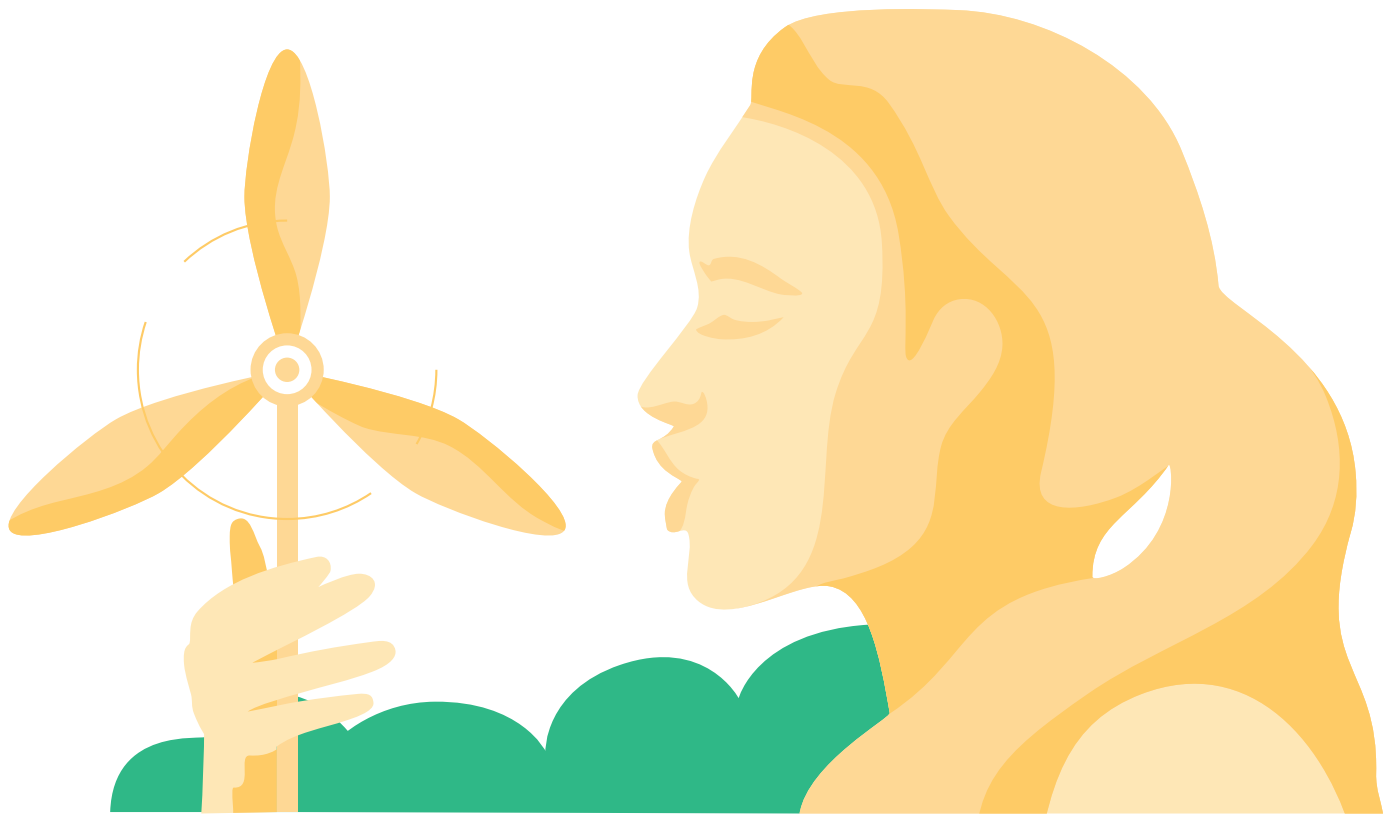
$p < 0,05$

Źródło: badanie mieszkanek wsi, Instytut Spraw Publicznych, Fundacja im. Heinricha Bölla, 2021 rok.

Tabele 28–30. Korzystanie z odnawialnych źródeł energii a główne źródło utrzymania, dochody i wykształcenie mieszkanek wsi

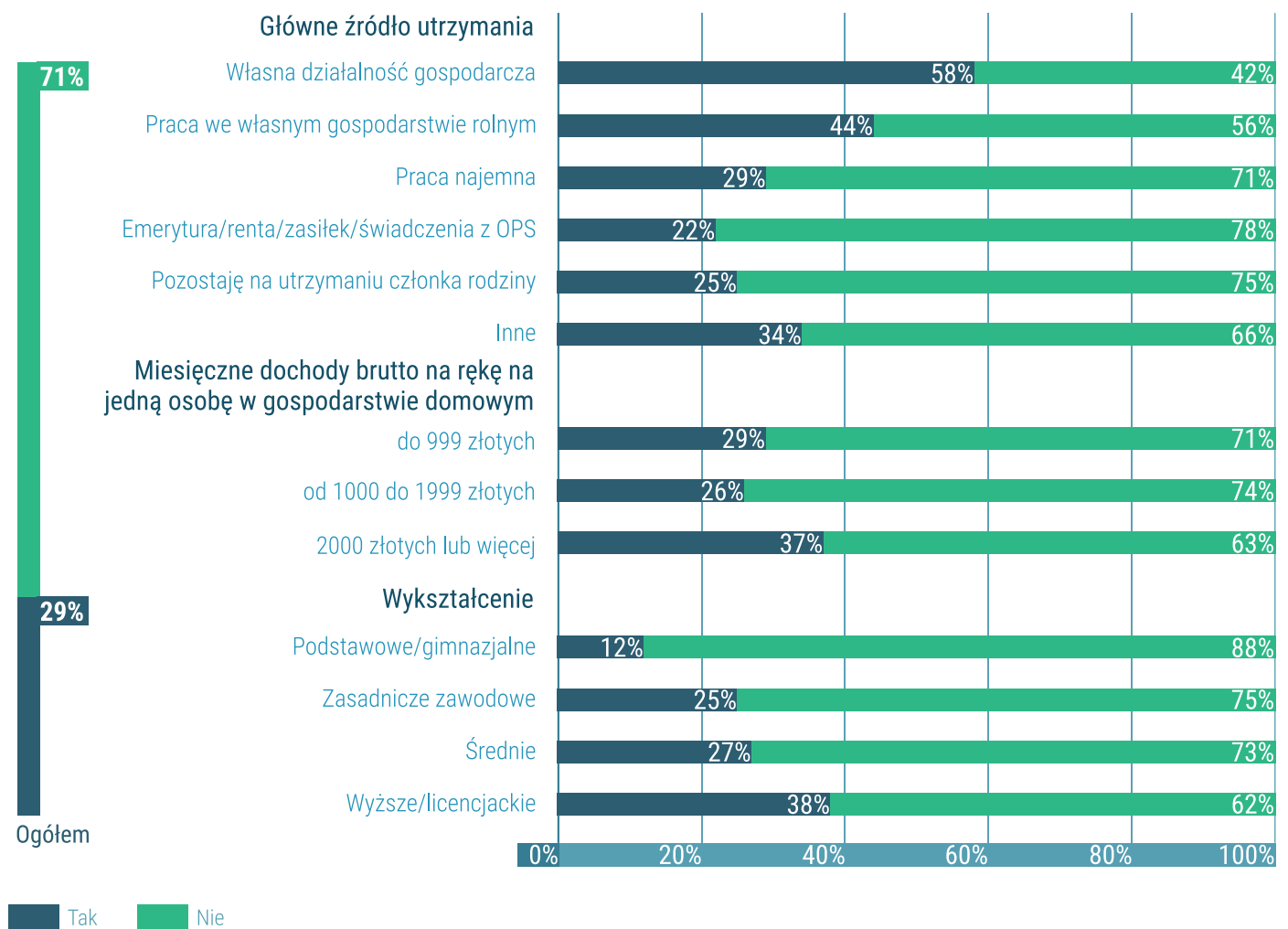
Główne źródło utrzymania	Korzystam z odnawialnych źródeł energii (na przykład instalacji fotowoltaicznej)	
	tak	nie
Własna działalność gospodarcza	58%	42%
Praca we własnym gospodarstwie rolnym	44%	56%
Praca najemna	29%	71%
Emerytura, renta, zasiłek, świadczenia z ośrodka pomocy społecznej	22%	78%
Pozostają na utrzymaniu członka rodziny	25%	75%
Inne	34%	66%
Ogółem	29%	71%

$p < 0,05$

KORZYSTANIE Z ODNAWIALNYCH ŹRÓDEŁ ENERGII A GŁÓWNE ŹRÓDŁO UTRZYMANIA, DOCHODY I WYKSZTAŁCENIE MIESZKANEK WSI

Czy korzysta Pani z odnawialnych źródeł energii (np. instalacji fotowoltaicznej)?

Miesięczne dochody brutto na rękę na jedną osobę w gospodarstwie domowym	Korzystam z odnawialnych źródeł energii (na przykład instalacji fotowoltaicznej)	
	tak	nie
do 999 złotych	29%	71%
od 1000 do 1999 złotych	26%	74%
2000 złotych lub więcej	37%	63%
Ogółem	29%	71%

$p < 0,05$

Wykształcenie	Korzystam z odnawialnych źródeł energii (na przykład instalacji fotowoltaicznej)	
	tak	nie
Podstawowe/gimnazjalne	12%	88%
Zasadnicze/zawodowe	25%	75%
Średnie	27%	73%
Wyższe/licencjackie	38%	62%
Ogółem	29%	71%

$p < 0,05$

Źródło: badanie mieszkanek wsi, Instytut Spraw Publicznych, Fundacja im. Heinricha Bölla, 2021 rok.

Rzadko, dorywczo, akcyjnie. O społecznym zaangażowaniu mieszkanek wsi na rzecz klimatu i środowiska

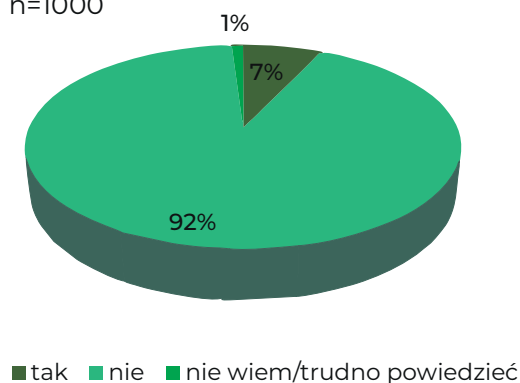
Spółeczna aktywność na rzecz klimatu i środowiska to celowo i nie dla pieniędzy podejmowane działania, by wesprzeć ich ochronę. Z badań wynika, że mieszkanki wsi stosunkowo rzadko są zaangażowane w taki rodzaj społecznej działalności, który ukierunkowany jest na te cele. Aktywność w tym wymiarze zadeklarowało bowiem jedynie sześćdziesiąt osiem kobiet, co stanowi 7% wszystkich badanych, ale warto tu także wziąć pod uwagę ogólnie niewysoki ogólny poziom aktywności obywatelskiej kobiet wiejskich. W badaniu jakkolwiek społeczną aktywność potwierdziło 13% kobiet, z czego najwięcej, bo około 37%, działa w kołach gospodyń wiejskich, 15% jest wolontariuszkami, 10% angażuje się w różne formy działalności na rzecz dzieci (między innymi w szkołach, lokalnych organizacjach, ucząc dzieci na przykład rękodzieła czy pomagając im w lekcjach), a około 8% działa w organizacjach społecznych zorientowanych na wspieranie

społeczności lokalnych, działalność społeczno-kulturalną czy ochronę lokalnych zasobów.

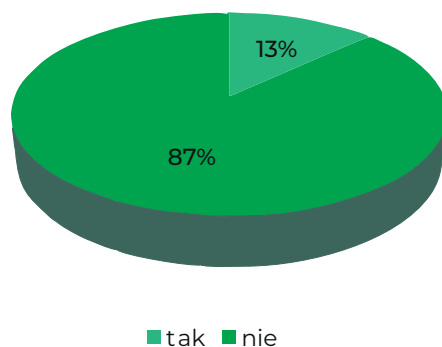
Jak pokazują zgromadzone dane, zaangażowanie kobiet na rzecz klimatu i środowiska polega z jednej strony na edukacji dzieci, z drugiej – najczęściej łączy się z partycypacją w różnych dorywczych akcjach dotyczących konkretnych lokalnych spraw, które w ocenie badanych mają związek ze środowiskiem lub z ekologią. Udział ten polega więc na zaangażowaniu w różnego typu akcjach społecznych, jak sprzątanie okolicy, podpisywanie petycji w konkretnych sprawach czy udział w lokalnym proteście. Część kobiet prowadzi też aktywność ukierunkowaną na ochronę klimatu przez uczestnictwo w grupach tematycznych prowadzonych w mediach społecznościowych. Jest to więc aktywność w przestrzeni wirtualnej. Rzadszą formą zaangażowania są działania kobiet w organizacjach społecznych, które zajmują się ochroną środowiska i klimatu. Zadeklarowało je około jednej trzeciej badanych aktywnych społecznie w tym obszarze. Podobna grupa wspiera tego typu organizacje finansowo. Kilka kobiet działa w ruchach klimatycznych.

Najczęstszą formą aktywności społecznej mieszkanek wsi jest działalność w kołach gospodyń wiejskich

n=1000

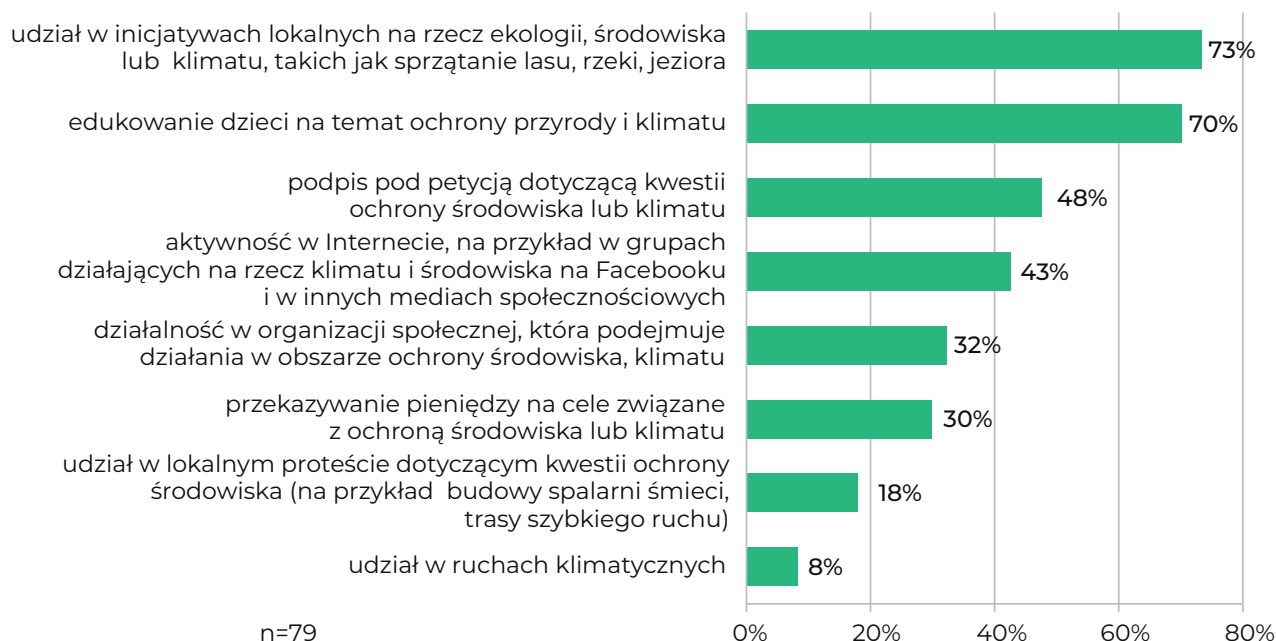

n=1000

Wykresy 17–18. Społeczne zaangażowanie mieszkanek wsi – ogólnie i na rzecz ochrony klimatu i środowiska

Źródło: badanie mieszkanek wsi, Instytut Spraw Publicznych, Fundacja im. Heinricha Bölla, 2021 rok.

Wykres 19.
Wymiary społecznej aktywności mieszkanki wsi na rzecz ochrony środowiska lub klimatu

Źródło: badanie mieszkanki wsi, Instytut Spraw Publicznych, Fundacja im. Heinricha Bölla, 2021 rok.

Mając już zarysowany wyżej obraz zaangażowania mieszkanki wsi w ochronę klimatu i środowiska, warto przeanalizować bariery utrudniające im tego typu aktywności.

Brak czasu, możliwości, potrzeby. Bariery związane z angażowaniem się mieszkanki wsi w ochronę środowiska i klimatu

Analiza uwarunkowań decydujących o aktywności kobiet na rzecz klimatu i środowiska wskazuje, że jest to kwestia złożona. Składają się na nią zarówno indywidualne przekonania, postawy, wiedza badanych kobiet, jak i ograniczenia w dostępie do różnego rodzaju zasobów.

Najczęściej kobiety wskazywały na przeszkody związane z niewystarczającą ilością czasu, wynikającą z licznych innych obowiązków wykonywanych w domu i (lub) w gospodarstwie, oraz na niedostępność inicjatyw o takiej tematyce w najbliższym otoczeniu (kwestie te okazały się istotne lub umiarkowanie istotne dla ponad 60% kobiet, przy czym wśród rolniczek istotnie częściej wybrzmiewała kwestia ograniczeń związanych z obciążeniem innymi obowiązkami). Ponad połowa badanych kobiet przyznała również, że nie wie, jak takie zaangażowanie w ochronę klimatu i środowiska mogłoby wyglądać. W ocenie badanych istotną przeszkodą okazał się również brak warunków umożliwiających aktywność kobiet, takich jak środki finansowe czy dostępność transportu. Około 43% kobiet odwołało się również do swojej niewielkiej sprawczości w tym obszarze, wskazując, że ich osobiste zaangażowanie nie ma większego znaczenia. Przekona-

nie o braku wpływu jest szczególnie widoczne w grupie rolniczek. Jednocześnie jednak jest to bariera, która dla największej grupy kobiet biorących udział w badaniu nie była istotna. Warto zwrócić także uwagę, że około 40% badanych po prostu nie widzi potrzeby zaangażowania się w taką aktywność ani korzyści, jakie mogłyby z niej wynikać. Jeśli uwzględnimy tu też odpowiedzi kobiet, które wskazały te ostatnie dwie bariery jako umiarkowanie istotne, to się okaże, że aż dla około 70% kobiet są to istotne powody braku zaangażowania.

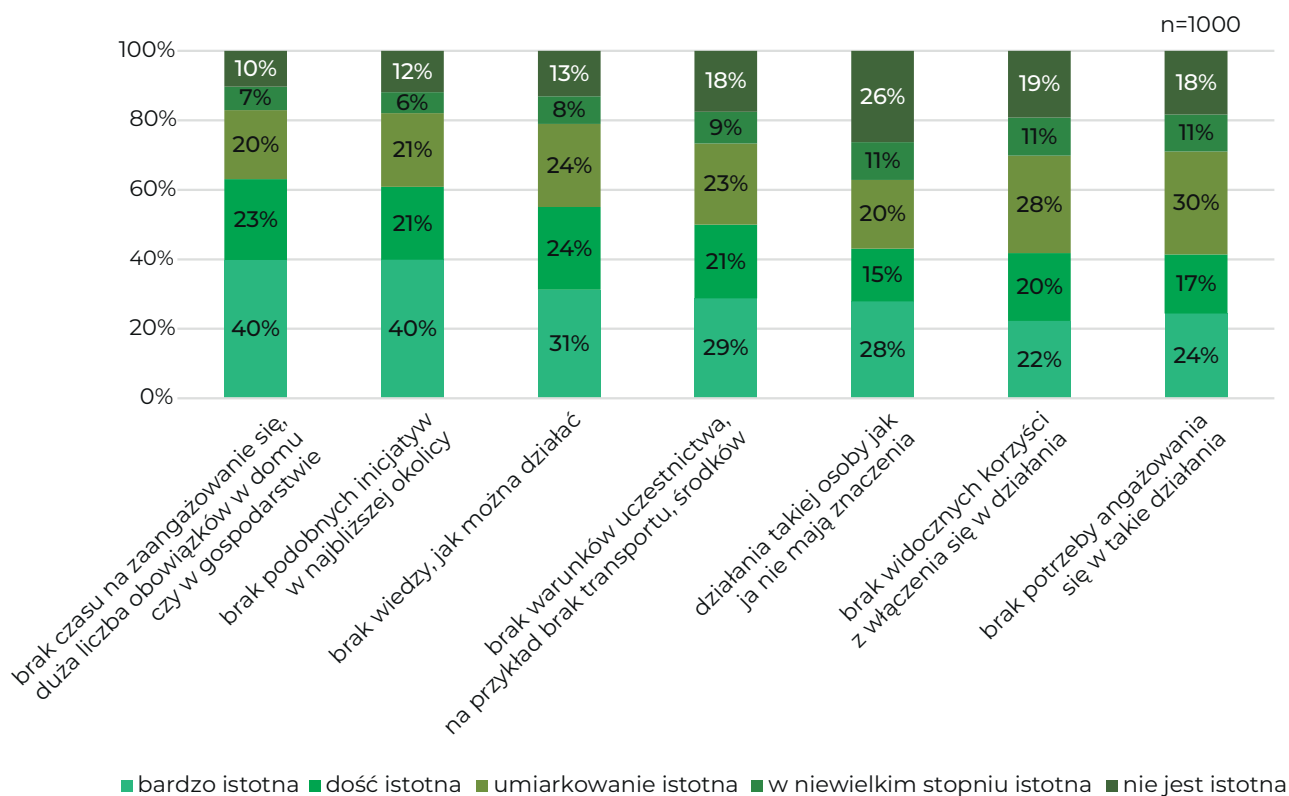
Wśród innych barier, które wymieniły badane mieszkanki wsi, pojawiły się także wątki braku wsparcia i tworzenia przestrzeni dla działań na rzecz ochrony klimatu i środowiska w samorządach lokalnych oraz nieprzychylność lokalnych liderów wobec takiej aktywności. Kobiety odwoływały się również do braku tradycji zaangażowania tego typu w perspektywie zarówno indywidualnej, jak i lokalnej, ale także braku przyzwolenia innych osób na aktywność kobiet w ogóle oraz dyskryminację kobiet ze strony mężów/partnerów i lokalnych środowisk. W związku z tym badane wspominały między innymi o tym, że „mężowie zabraniają kobietom uczestniczyć w akcjach”, że zgodnie ze stereotypami i z przekonaniami „kobieta ma siedzieć w domu, rodzić dzieci, zajmować się domem i najlepiej się nie odzywać”, że ma „mniej do powiedzenia niż mężczyźni”, że to mąż jest „decycentem”, a kobiety „są lekceważone i gorzej traktowane niż mężczyźni w podejmowaniu decyzji” lub „że nie mają siły przebicia” i są „pomijane”, „nie są ważne”. Pojawił się także wątek autostereotypów, jak w wypowiedzi jednej z kobiet, która stwierdziła, że „niektóre prace są w stanie wykonać tylko mężczyźni”.

Jednocześnie, gdy zapytano respondentki o gotowość włączenia się w działania na rzecz ochrony klimatu i środowiska, gdyby takie inicjatywy powstały w okolicy, 55% kobiet wyraziło chęć zaangażowania się w nie. Najbardziej skłonne do tego byłyby kobiety między osiemnastym a trzydziestym czwartym rokiem życia, choć jednocześnie istotnie częściej wskazują one brak czasu i dużą liczbę obowiązków w domu lub w gospodarstwie jako jedną z ważnych barier utrudniających aktywność na rzecz klimatu i środowiska. Najmniej chętne do aktywności na rzecz klimatu lub środowiska byłyby kobiety powyżej pięćdziesiątego piątego roku życia. Są one również częściej niż respondentki z innych grup wiekowych przekonane o nieskuteczności działania w tym obszarze. Jak pokazują zebrane dane, ogólnie zainteresowanie włączeniem się w działania na rzecz ochrony klimatu lub środowiska częściej wyrażają kobiety aktywne zarobkowo niż przeby-

Rolniczki częściej niż inne grupy mieszkanek wsi są przekonane o swoim braku sprawczości i wpływu na rzeczywistość

Najrzadziej w działania na rzecz klimatu i środowiska gotowe byłyby zaangażować się kobiety po pięćdziesiątym piątym roku życia, osoby na emeryturze, rencie, zasiłku lub korzystające ze świadczeń z ośrodka pomocy społecznej

wające na emeryturze lub rencie bądź korzystające ze świadczeń pomocy społecznej. Do włączenia się w ochronę klimatu i środowiska istotnie rzadziej gotowe byłyby także zwolenniczki Prawa i Sprawiedliwości oraz Solidarnej Polski, a w największym stopniu chętne kobiety sympatyzujące z Lewicą (zależności istotne statystycznie przy poziomie istotności $p=0,05$).

Wykres 20.
Bariera
utrudniająca
mieszkankom wsi
zaangażowanie
na rzecz
ochrony klimatu
i środowiska

Źródło: badanie
mieszkanek wsi,
Instytut Spraw
Publicznych,
Fundacja im.
Heinricha Bölla,
2021 rok.

Tabele 31–32. Bariery utrudniające zaangażowanie mieszkanek wsi na rzecz klimatu i środowiska a główne źródło utrzymania kobiet

Brak czasu na zaangażowanie się w taką działalność, duża liczba obowiązków w domu czy w gospodarstwie						
Główne źródło utrzymania	nie jest istotna	w niewielkim stopniu istotna	umiarkowanie istotna	dość istotna	bardzo istotna	Ogółem
Własna działalność gospodarcza	2%	10%	21%	30%	37%	100%
Praca we własnym gospodarstwie rolnym	7%	5%	15%	22%	51%	100%
Praca najemna	4%	6%	16%	27%	47%	100%
Emerytura, renta, zasiłek, świadczenia z ośrodka pomocy społecznej	19%	9%	26%	18%	28%	100%
Pozostają na utrzymaniu członka rodziny	11%	5%	19%	23%	42%	100%
Inne	2%	5%	20%	29%	44%	100%
Ogółem	10%	7%	20%	23%	40%	100%

$p < 0,05$

Uważam, że działania na rzecz ochrony klimatu i środowiska osoby takiej jak ja nie mają znaczenia						
Główne źródło utrzymania	nie jest istotna	w niewielkim stopniu istotna	umiarkowanie istotna	dość istotna	bardzo istotna	Ogółem
Własna działalność gospodarcza	33%	14%	19%	12%	22%	100%
Praca we własnym gospodarstwie rolnym	22%	13%	19%	13%	33%	100%
Praca najemna	29%	12%	19%	13%	27%	100%
Emerytura, renta, zasiłek, świadczenia z ośrodka pomocy społecznej	23%	7%	20%	21%	29%	100%
Pozostają na utrzymaniu członka rodziny	30%	20%	20%	11%	19%	100%
Inne	31%	4%	18%	18%	29%	100%
Ogółem	26%	11%	20%	15%	28%	100%

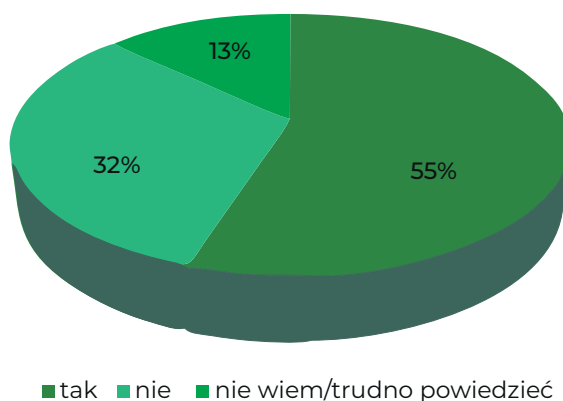
$p < 0,05$

Źródło: badanie mieszkanek wsi, Instytut Spraw Publicznych, Fundacja im. Heinricha Bölla, 2021 rok.

Wykres 21.
Gotowość
włączenia się
w działania na
rzecz ochrony
klimatu
i środowiska przez
mieszkanki wsi

Źródło: badanie
mieszkanek wsi,
Instytut Spraw
Publicznych,
Fundacja im.
Heinricha Bölla,
2021 rok.

n=1000

Tabele 33–35. Zainteresowanie aktywnością na rzecz ochrony klimatu i środowiska a wiek, główne źródło utrzymania i preferencje polityczne mieszkanek wsi

Wiek	Czy byłaby Pani zainteresowana włączeniem się w działania na rzecz ochrony środowiska i klimatu, gdyby takie inicjatywy powstały w Pani miejscowości?			Ogółem
	tak	nie	nie wiem/trudno powiedzieć	
od 18 do 34 lat	63%	25%	12%	100%
od 35 do 54 lat	60%	26%	14%	100%
55 lat lub więcej	45%	42%	13%	100%
Ogółem	55%	32%	13%	100%

$p < 0,05$

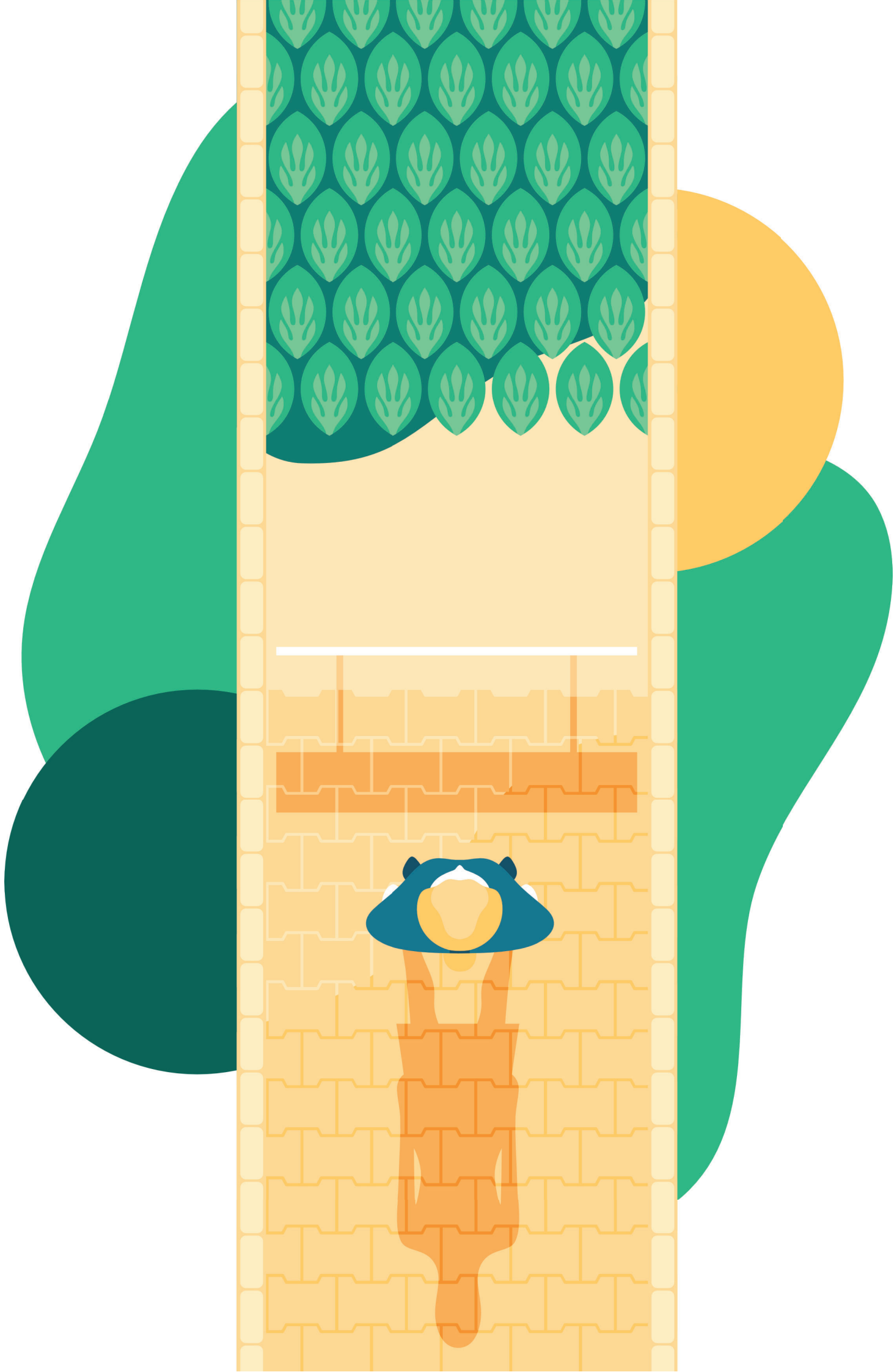
Główne źródło utrzymania	Czy byłaby Pani zainteresowana włączeniem się w działania na rzecz ochrony środowiska i klimatu, gdyby takie inicjatywy powstały w Pani miejscowości?			Ogółem
	tak	nie	nie wiem/trudno powiedzieć	
Własna działalność gospodarcza	63%	21%	16%	100%
Praca we własnym gospodarstwie rolnym	58%	27%	15%	100%
Praca najemna	63%	26%	11%	100%
Emerytura, renta, zasiłek, świadczenia z ośrodka pomocy społecznej	44%	43%	13%	100%
Pozostają na utrzymaniu członka rodziny	56%	28%	16%	100%
Inne	61%	22%	17%	100%
Ogółem	55%	32%	13%	100%

$p < 0,05$

Preferencje polityczne	Czy byłaby Pani zainteresowana włączeniem się w działania na rzecz ochrony środowiska i klimatu, gdyby takie inicjatywy powstały w Pani miejscowości?			Ogółem
	tak	nie	nie wiem/trudno powiedzieć	
Prawo i Sprawiedliwość (wraz z Solidarną Polską)	47%	40%	13%	100%
Polska 2050 Szymona Hołowni	65%	25%	10%	100%
Koalicja Obywatelska	61%	30%	9%	100%
Konfederacja Wolność i Niepodległość	65%	30%	5%	100%
Lewica	68%	25%	7%	100%
PSL – Koalicja Polska	63%	26%	11%	100%
Inna partia/inne ugrupowanie	70%	22%	9%	100%
Trudno powiedzieć, żadna z partii, odmowa, nie głosowałabym	53%	30%	17%	100%
Ogółem	55%	32%	13%	100%

$p < 0,05$

Źródło: badanie mieszkanek wsi, Instytut Spraw Publicznych, Fundacja im. Heinricha Bölla, 2021 rok.

Konsumenci, fundusze, malejąca liczba małych gospodarstw. Uwarunkowania ochrony klimatu i środowiska na obszarach wiejskich w perspektywie kobiet

Analizując kwestie angażowania się kobiet wiejskich w ochronę klimatu i środowiska, podjęto także szerszy wątek postrzegania przez mieszkanki wsi uwarunkowań związanych z dbałością o klimat i środowisko na obszarach wiejskich. W związku z tym wskazano różne wyzwania stojące obecnie przed wsią, które mogą mieć istotny wpływ zarówno na podejście mieszkańców do kwestii środowiskowych, jak i na podejmowane przez nich działania. Szczególnie, jak pokazują wcześniejsze badania prowadzone wśród mieszkańców wsi, troska o środowisko wiąże się zarówno z ogólną sytuacją rolnictwa, stabilnością i warunkami pracy w tym sektorze, jak i z ogólną sytuacją ekonomiczną mieszkańców wsi³⁰. Nie sprzyja jej presja na efektywność i niskie ceny, która wymusza na rolnikach intensyfikację produkcji, zwiększanie zużycia nawozów i środków ochrony roślin, ani postawa konsumentów, którzy kupując żywność, często kierują się nie tyle jej jakością czy tym, w jaki sposób została wytworzona, ile przede wszystkim jej wyglądem i ceną. Przeprowadzone badanie potwierdza znaczenie tych kwestii. Po pierwsze, warto zwrócić uwagę, że wszystkie ze wskazanych w kwestionariuszu barier utrudniających troskę o klimat i środowisko odnoszących się do sytuacji rolnictwa, rolniczek i rolników, warunków prowadzenia przez nich produkcji rolnej i postaw konsumentów, zostały uznane za istotne bądź bardzo istotne przez co najmniej trzy piąte badanych, a kiedy uwzględnimy w tym jeszcze wskazania dotyczące odpowiedzi „umiarkowanie istotne”, wówczas się oka-

³⁰ Por. P. Sobiesiak-Penszko, F. Pazderski, E. Jakubowska-Lorenz (współpraca), *Perspektywy zrównoważonego rolnictwa. Diagnoza społeczno-polityczna*, Instytut Spraw Publicznych, Fundacja im. Heinricha Bolla, Warszawa 2019.

Troska o klimat i środowisko jest ściśle powiązana z ogólną sytuacją rolnictwa i rolników. Nie sprzyjają jej między innymi postawy konsumentów, brak wystarczających funduszy i słaba pozycja rolników na rynku

że, że wszystkie z wymienionych barier okazały się ważne dla co najmniej 85% kobiet.

Za najbardziej istotne kwestie dla ochrony klimatu i środowiska (łączna liczba odpowiedzi wskazujących, że jest to istotna bariera) mieszkanki wsi uznały oczekiwania po stronie konsumentów, wpisujące się w ukierunkowany na efektywność i niską cenę model produkcji rolnej. Łącznie duże bądź bardzo duże znaczenie tego czynnika potwierdziło 74% badanych. Zbliżona grupa kobiet wskazała, że problemem w związku z ochroną środowiska i klimatu jest zmniejszająca się liczba małych gospodarstw

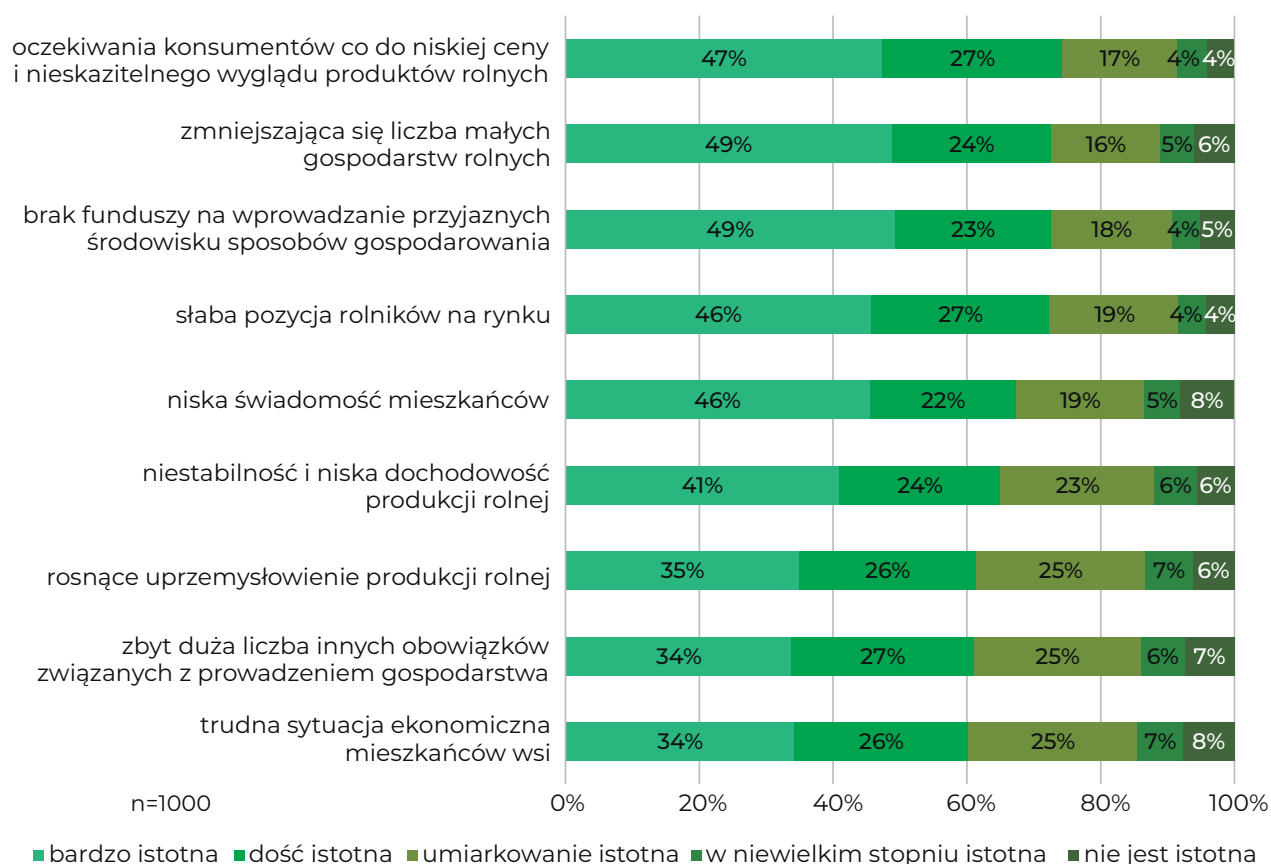
rolnych i brak funduszy na wprowadzanie przyjaznych środowisku metod gospodarowania, co wskazywałoby z jednej strony na przekonanie badanych co do słabszego negatywnego oddziaływania mniejszych gospodarstw na środowisko i klimat, z drugiej – na wysokie koszty wprowadzania praktyk prośrodowiskowych, których nie rekompensują zyski z tak prowadzonej działalności.

Wysoko w rankingu przeszkód znalazła się także kategoria odnosząca się do słabej pozycji rolników na rynku, co z kolei przekłada się na niestabilność sytuacji producentów rolnych i koncentrację wielu z nich przede wszystkim na przetrwaniu, a nie dbałości o takie cele jak ochrona środowiska. Za istotną przeszkodę w działaniu na rzecz ochrony środowiska i klimatu badane uznały ponadto niski poziom wiedzy i świadomości mieszkańców wsi. Najrzadziej wskazywały zbyt dużą liczbę innych obowiązków związanych z prowadzeniem gospodarstw oraz trudną sytuację ekonomiczną mieszkańców, choć i tak za istotne i bardzo istotne bariery uznało je około 60% badanych kobiet.

Wśród innych wskazanych przez mieszkanki wsi barier znalazła się również kwestia złych nawyków i tradycji zakorzenionych na wsi, do których zalicza się na przykład wypalanie traw, wyrzucanie śmieci do lasu lub ich spalanie w gospodarstwach domowych. Ważne jest także osamotnienie rolników: z jednej strony brak spójnej polityki państwa oraz samorządów względem ochrony środowiska, z drugiej – brak wsparcia ze strony odpowiednich instytucji, zajmujących się na przykład doradztwem rolniczym, oraz efektywnej kontroli przestrzegania na wsi norm środowiskowych. Kilka respondentek wspomniało także o braku dostępu do alternatywnych ekologicznych środków ochrony roślin oraz o degradacji stanu wód i gleb. Jak stwierdziła jedna z kobiet: „trzeba nawozów, żeby tu coś w ogóle było”.

Znaczenie poszczególnych barier i ich wielowymiarowość wskazuje, jak złożone jest wdrażanie polityk prośrodowiskowych i proklimatycznych w rolnictwie i – szerzej – na obszarach wiejskich. Bez ich uwzględnienia nawet systemowe wprowadzanie instrumentów przyjaznych klimatowi i śro-

dowisku w ramach zarówno polityki unijnej, jak i polityki państwa będzie niewystarczające.

Wykres 22.
Bariery utrudniające ochronę środowiska i klimatu na obszarach wiejskich widziane z perspektywy kobiet

Źródło: badanie mieszkanek wsi, Instytut Spraw Publicznych, Fundacja im. Heinricha Bölla, 2021 rok.

Podsumowanie

Wyzwania związane z ochroną klimatu i środowiska oraz budową nowego projektu cywilizacyjnego, który będzie odpowiedzią na Europejski Zielony Ład, będą wymagały nie tylko reakcji i transformacji wszystkich sektorów gospodarki, w tym rolnictwa, ale także współpracy różnych środowisk i grup społecznych. Jak zwraca uwagę Edwin Bendyk w eseju *W stronę eko-Rzeczypospolitej. Zielona transformacja i przyszłość demokracji*³¹, nie możemy oczekiwać, że w taki sam sposób o tej transformacji będzie myślał i mówił mieszkaniowiec wsi oraz reprezentant wielkomiejskiej klasy średniej. Nie oznacza to jednak, że nie mogą one tworzyć wspólnoty epistemicznej, która uznaje realność zagrożenia, jakie wiąże się ze zmianą klimatu i degradacją środowiska. Jakim głosem mówią o klimacie i środowisku mieszkanki wsi?

Przede wszystkim nie jest to głos jednolity. Poglądy kobiet różnicuje wiele kategorii, w tym wiek, wykształcenie, sytuacja zawodowa, poziom zamożności oraz poglądy polityczne. Najbardziej przekonane o znaczeniu zmian klimatu i jednocześnie częściej niż inne grupy kobiet skłonne popierać różne rozwiązania sprzyjające ochronie środowiska i klimatu (w tym odejście od węgla, zmianę diety na bardziej roślinną) są osoby młodsze, wykształcone, aktywne zarobkowo, o dochodach przekraczających 2 tysiące złotych na osobę w gospodarstwie domowym, zwolenniczki partii liberalno-lewicowych. Kobiety młode lub w średnim wieku są również bardziej skłonne niż reprezentantki starszego pokolenia ogólnie ograniczać konsumpcję, zakupy, w tym przedstawiać się na kupowanie produktów używanych, a także rezygnować z korzystania z produktów jednorazowego użytku. To one w największym stopniu mogą być nośnikami zmian w zakresie zarówno propagowania postaw prośrodowiskowych, jak i uruchamiania konkretnych działań i inicjatyw na rzecz klimatu i środowiska na obszarach wiejskich. W tej chwili ten potencjał i ta gotowość z różnych względów pozostaje niewykorzystana. Ogólnie jedynie 7% mieszkanki wsi deklaruje społeczne zaangażowanie w obszarach związanych z klimatem i ze środowiskiem. Jednocześnie jednak 55% kobiet, w tym szczególnie pracujących i poniżej pięćdziesiątego piątego roku życia, byłoby gotowych działać lokalnie na rzecz klimatu i środowiska, gdyby takie inicjatywy powstały w ich okolicy.

Nieco inaczej wygląda akceptacja społeczna dla polityk klimatyczno-środowiskowych wśród rolniczek. Możemy w tym wypadku mówić

³¹ E. Bendyk, *W stronę eko-Rzeczypospolitej. Zielona transformacja i przyszłość demokracji*, <https://bit.ly/3xREfYH> [dostęp 6.11.2021].

o pewnego rodzaju paradoksie. Z jednej strony bowiem jest to grupa mieszkańców wsi najbardziej narażona na negatywne skutki zmiany klimatu, z drugiej – przejawia ona bardziej sceptyczną niż inni postawę wobec globalnego ocieplenia, częściej też w ogóle zaprzecza jego zmianom (17% rolniczek uważa, że jest to wymyślony problem). Rolniczki rzadziej są gotowe popierać zmianę diety na bardziej roślinną czy ograniczenie hodowli przemysłowej, choć dostrzegają różne problemy strukturalne obecnego modelu rolnictwa, a rozwiązania ograniczające na przykład hodowlę przemysłową, kiedy rolniczki i rolnicy nie musieliby konkurować z wysoko uprzemysłowionymi fermami, mogłyby być dla nich korzystne. Warto również zauważyć, że rolniczki są mniej gotowe popierać dekarbonizację gospodarki, jednocześnie jednak to właśnie ta grupa – obok osób prowadzących działalność gospodarczą – częściej niż inne mieszkanki wsi korzysta z odnawialnych źródeł energii. Potwierdza to uruchomiony w tej grupie potencjał budowania samowystarczalności energetycznej, który warto dalej systemowo wspierać, pokazywać jako nowe źródło dochodu i istotną alternatywę w obliczu obaw związanych z odejściem od węgla. W odniesieniu do potencjału zaangażowania rolniczek w ochronę klimatu i środowiska warto zaznaczyć, że aż 58% z nich deklaruje gotowość do włączenia się w takie działania, gdyby takie inicjatywy pojawiły się w okolicy. Wśród kluczowych przeszkód, które mogą utrudnić im taką aktywność, badane dostrzegają głównie nadmierne obciążenie obowiązkami w domu i gospodarstwie. Są ponadto częściej niż inne grupy kobiet przekonane o swoim braku sprawczości i wpływu, co warto podkreślić zwłaszcza w związku ze specyficzną sytuacją rolniczek, w dużym stopniu zależnych od systemowych rozwiązań i trudności odnoszących się do funkcjonowania rolnictwa.

W wymiarze budowania polityki prośrodowiskowej i klimatycznej na obszarach wiejskich niezwykle istotne wydaje się także wzięcie pod uwagę postaw, preferencji, obaw i potrzeb osób o najniższych dochodach oraz kobiet w wieku emerytalnym pozostających już poza rynkiem pracy (warto przy tym zauważyć, że seniorki często zaliczają się do grupy osób najmniej zamożnych). Badanie pokazuje, że kobiety w najtrudniejszej sytuacji materialnej są najbardziej niechętne zmianom związanym z odchodzeniem od węgla, co zapewne należy wiązać z obawami o pogorszenie już i tak trudnej sytuacji ekonomicznej. Należy tu przypomnieć, że kobiety w ogóle narażone są w większej mierze na ubóstwo, w tym ubóstwo energetyczne. Z tego względu systemowe wsparcie w tym zakresie należy uznać za jeden z kluczowych aspektów budowania społecznej akceptacji dla transformacji do gospodarki niskoemisyjnej. W odniesieniu do seniorek warto podkreślić, że jest to grupa najbardziej zdystansowana i w największym stopniu negująca zmianę klimatu. Starsze kobiety są też najbardziej przeciwnie zmianom w rolnictwie, w tym ograniczeniu zużycia pestycydów

czy hodowli przemysłowej, mimo że jednocześnie w największym stopniu na tle innych grup kobiet potwierdzają one negatywny wpływ obecnego modelu rolnictwa na środowisko. Taka postawa może oczywiście wynikać z ogólnej niechęci osób starszych do zmian i nowości. Weryfikacja tego wymagałaby jednak odrębnych badań.

Analizy przeprowadzone w niniejszej publikacji pokazują, że potencjał poparcia dla polityk klimatycznych i prośrodowiskowych oraz gotowość do zaangażowania się w nie kobiet na obszarach wiejskich można budować na kilku podstawach. Duże znacznie ma więc ogólnie wzrastający poziom świadomości i przekonania badanych o zagrożeniach, które wiążą się ze zmianą klimatu. Kobiety są zaniepokojone wieloma problemami ekologicznymi, w tym zaśmieceniem środowiska i gwałtownymi zjawiskami pogodowymi. Wśród mieszkanek wsi obserwujemy też nieco częściej niż wśród ogółu Polek i Polaków (przynajmniej na poziomie deklaracji) zmianę nawyków konsumpcyjnych, na przykład ograniczanie zakupu dóbr, kupowanie rzeczy używanych oraz ograniczanie jedzenia mięsa. Nie wiadomo jednak, w jakim stopniu są to decyzje rzeczywiście motywowane chęcią dbania o klimat i środowisko, a w jakim wynikają po prostu z chęci oszczędzania czy przekonania o pogarszającej się jakości mięsa.

Jednakże wobec wielu problemów i przeszkód, jakie dostrzegają mieszkanki wsi w kwestii zarówno ochrony środowiska i klimatu, jak i swojego zaangażowania się w działania z tych obszarów, rozwijanie tego potencjału wymaga wsparcia na różnych płaszczyznach.

Po pierwsze, akceptacja, uznanie znaczenia i wartości ochrony środowiska oraz przeciwdziałania kryzysowi klimatycznemu zależy od rozwiązania licznych problemów, z którymi zmagają się polska wieś i krajowe rolnictwo, w tym między innymi przygotowania rozwiązań systemowych wspierających transformację rolnictwa w kierunku zrównoważonym, wdrożenia instrumentów wsparcia i premiowania rolników za ochronę środowiska i klimatu (na przykład rozwiązań na rzecz ochrony wód, gleb, dobrostanu zwierząt, ograniczania nawozów i środków ochrony roślin, wspierania rolnictwa ekologicznego), wzmocnienia ich pozycji na rynku, ograniczenia niestabilności i nieprzewidywalności prowadzenia produkcji rolnej. Zmianie ulec powinny także postawy konsumentów, podejmujących decyzje zakupowe głównie na podstawie wyglądu i ceny produktu, bez uwzględnienia tego na przykład, w jaki sposób został on wytworzony.

Badania pokazują również, jak wciąż niezbędne są działania edukacyjne, podnoszenie świadomości osób mieszkających na wsi na temat znaczenia i możliwości ochrony środowiska i przeciwdziałania kryzysowi klimatycznemu, pokazywanie przyczyn istniejącego problemu i możliwości jego rozwiązania. W związku z dużymi obawami związanymi z dekarbonizacją gospodarki ważne jest stwarzanie możliwości budowania przez wieś samowystarczalności energetycznej i tworzenie rozwiązań, przy zastoso-

waniu których mieszkańcy zyskają dzięki rozwijaniu czystej energii nowe źródła dochodu.

W społecznościach lokalnych potrzebna jest przestrzeń do debaty i dyskusji o problemach ekologicznych i możliwościach przeciwdziałania im zarówno w ramach rolnictwa, jak i poza nim. W wypadku mieszkanek wsi taką rolę mogą odegrać koła gospodyń wiejskich, które są nadal jedną z najczęstszych form ich aktywnego uczestnictwa w lokalnym życiu społecznym. Jako organizacje, w których działają różne pokolenia kobiet, mogą być ważnym centrum wzajemnego edukowania się, rozmowy o kryzysie klimatycznym i ochronie środowiska. To jednak nie wystarczy.

Z przeprowadzonego badania wynika, że włączanie kobiet w ochronę środowiska i klimatu jest uwarunkowane wieloma czynnikami. Składają się na nie postawy, stosunek do kwestii ochrony klimatu i środowiska, ale także bariery komunikacyjne, finansowe, wreszcie brak wiedzy, jak działać. Kluczowe są również liczne ograniczenia kulturowe i społeczne wynikające ze statusu i z pozycji kobiet, wśród których to ograniczeń należy wymienić między innymi nadmiar obowiązków zawodowych i rodzinnych związanych z jednoczesnym pełnieniem funkcji opiekuńczych, dyskryminację kobiet, przekonanie, że nie powinny one w ogóle zabierać głosu w przestrzeni publicznej, brak wsparcia dla ich aktywności w rodzinach i w samorządach lokalnych.

Wszystko to pokazuje, że włączenie mieszkanek wsi w sprawiedliwą transformację wsi i rolnictwa nie zadzieje się tak po prostu bez wdrożenia systemowych polityk unijnych, krajowych i lokalnych rozwiązań wspierających transformację rolnictwa w kierunku zrównoważonym, edukacji i budowania wiedzy rolniczek, rolników i wszystkich mieszkańców obszarów wiejskich, a także wsparcia zaangażowania kobiet – w ramach działań upodmiotawiających je jako obywatelki i liderki zmian oraz ułatwiających im aktywność społeczną.

FUNDACJA IM. HEINRICHA BÖLLA

Fundacja im. Heinricha Bölla to niemiecka fundacja zielonej polityki, która działa w ponad 60 krajach poprzez 32 biura zagraniczne na rzecz zrównoważonego rozwoju, demokracji płci i międzykulturowego porozumienia.

Przedstawicielstwo w Warszawie prowadzi projekty w obszarach Energia & Klimat, Europejska Polityka Rolna, Demokracja & Prawa Człowieka, Europa & Sprawy Międzynarodowe oraz Dialog Bałtycki.

Celem Fundacji jest wzmacnianie demokracji i praw człowieka, zwiększanie partycypacji obywatelskiej oraz promowanie długofalowej, zrównoważonej modernizacji społeczno-ekonomicznej w oparciu o trwały i sprawiedliwy rozwój oraz czyste środowisko. Osią łączącą wszystkie działania są wspólne europejskie wartości.

Fundacja im. Heinricha Bölla, ul. Żurawia 45, 00-680 Warszawa.

www.pl.boell.org

FUNDACJA INSTYTUT SPRAW PUBLICZNYCH

Fundacja Instytut Spraw Publicznych (ISP) jest jednym z wiodących polskich think tanków, niezależnym ośrodkiem badawczo-analitycznym. ISP powstał w 1995 roku. Poprzez prowadzenie badań, ekspertyz i rekomendacji dotyczących podstawowych kwestii życia publicznego Instytut służy obywatelowi, społeczeństwu i państwu. ISP współpracuje z ekspertami i badaczami z polskich i zagranicznych ośrodków naukowych. Wyniki projektów badawczych prezentowane są na konferencjach i seminariach oraz publikowane w formie książek, raportów, komunikatów i rozpowszechniane wśród posłów i senatorów, członków rządu i administracji, w środowiskach akademickich, a także wśród dziennikarzy i działaczy organizacji pozarządowych.

Instytut Spraw Publicznych, ul. Szpitalna 5 lok. 22, 00-031 Warszawa

www.isp.org.pl

